

Research Article

Demographic Washing: Concepts, Antecedents, Forms and Perceived Consequences

Ali Akbar Bromideh^{1*}, Ali Reza Rezaei²¹ PhD in Marketing Management, Department of Marketing, Faculty of Management, University of Tehran, Tehran, Iran.² PhD Student in Demography, Department of Demography, Faculty of Social Sciences, Imam Hossein University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Received: 20 April 2026

Revised: 10 October 2026

Accepted: 11 October 2026

Published: 17 October 2026

Keywords:

Demographic washing,
Population policies,
Symbolic policymaking,
Demographic data,
Thematic analysis.

ABSTRACT

Intensifying demographic crises, including fertility decline, population aging, and spatial–generational imbalances, have prompted governments to adopt population interventions. However, some interventions may rely more on symbolic and selective actions than on structural reform. This article conceptualizes “demographic washing” as a pattern of representation in population governance in which policies, data, and demographic narratives are selectively or symbolically used to create a more favorable image of policy performance or responsiveness, without that image necessarily corresponding to the extent to which structural determinants are addressed. An exploratory qualitative design was employed. Data were collected through in-depth semi-structured interviews with experts in population policymaking and analyzed using thematic analysis. Participants associated demographic washing with three groups of conditions: structural, institutional, and cognitive-behavioral, and described four forms: data-driven, discursive, policy/action-based, and spatial. They also regarded declining public trust, persistence of low-impact policies, inappropriate resource allocation, intensification of some inequalities, and weakened institutional learning as potential consequences. By offering an initial conceptual formulation, the study provides a basis for distinguishing demographic washing from policy failure, symbolic policymaking, and direct data manipulation, and for its further empirical examination.

Introduction

Declining fertility, population aging, changes in age structure, and spatial–generational imbalances have led governments to design and implement a wide range of population interventions. Evaluation of such interventions typically focuses on effectiveness, feasibility, and outcomes; however, the ways in which policies are represented, data are selected and interpreted, and official narratives are constructed may also shape public perceptions of policy performance. The literatures on symbolic policymaking, quantification and data governance, and critical population studies each explain part of this issue, yet the relationship among policy, data, and narrative in population governance has less often been examined within a single conceptual formulation. This study proposes the concept of “demographic washing” to describe a

pattern of representation in population governance in which policies, data, and demographic narratives are used selectively or symbolically to create a more favorable image of policy performance or responsiveness, without that image necessarily corresponding to the extent to which the structural determinants of the problem are addressed. In this definition, policy ineffectiveness, high cost, or limited impact alone is insufficient to constitute demographic washing. Nor does demographic washing necessarily require fabrication or direct manipulation of data; it may occur through the use of accurate data by selecting indicators, removing explanatory context, timing disclosure, or selectively framing information. The study aims to provide an initial conceptual formulation of demographic washing, clarify the boundaries between it and

*Corresponding author: Ali Akbar Bromideh. PhD in Marketing Management, Department of Marketing, Faculty of Management, University of Tehran, Tehran, Iran.

E-mail address: bromideh@ut.ac.ir

E-ISSN: 2717-3208 / © National Institute for Population Research, Iran. This is an open access article under the CC BY 4.0 License

(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Cite this article:

Bromideh, A.A., & Rezaei, A.R. (2026). Demographic Washing: Concepts, Antecedents, Forms and Perceived Consequences. *Iranian Population Studies Journal*, 10(2): 175-197.

<https://doi.org/10.22034/jips.2026.576676.1338>

related concepts, and identify the conditions, forms, and consequences associated with it on the basis of experts' experiences and perceptions.

Methodology and Data

The study employed an exploratory qualitative approach. The target population consisted of experts, practitioners, and decision-makers whose academic, executive, or policy experience provided familiarity with population governance, public policymaking, and the use of demographic data. Participants were recruited through purposive and snowball sampling, and 20 in-depth semi-structured interviews were conducted. Participants were drawn from demography, economics, political science, public policy, public administration, statistics, media, planning, and social studies in order to preserve diversity of perspectives and professional experience. Interviews were conducted mainly face to face and lasted approximately 60 minutes. Sampling continued until informational adequacy was reached. After the eighteenth interview, new data primarily reinforced the patterns already identified, and two additional interviews were conducted to ensure the richness of the dataset. Data were analyzed using thematic analysis based on Braun and Clarke's six-phase framework. Initial coding was predominantly inductive and data-oriented, while concepts drawn from the literatures on symbolic policymaking, quantification, and data governance were used at later stages as sources of theoretical sensitivity for developing and interpreting themes. To enhance analytical transparency, the progression from raw data to codes, subthemes, and major themes was documented and reviewed.

Findings

The analysis identified three groups of conditions that participants associated with the emergence of demographic washing: structural, institutional, and cognitive-behavioral conditions. At the structural level, participants emphasized economic and fiscal constraints, pressures generated by long-term demographic change, and the difficulty of responding rapidly to problems whose consequences become visible only after considerable delay. At the institutional level, they highlighted short policy horizons, weak coordination and oversight, limited implementation capacity, and pressures to demonstrate rapid results. At the cognitive-behavioral level, cognitive biases, selective perceptions of problems, and certain individual or organizational considerations were reflected in experts' accounts. Participants described four principal forms of demographic washing: data-driven, discursive, policy/action-based, and spatial. In the data-driven form, selecting, omitting, or highlighting particular indicators may

create a different picture of the demographic situation even when the underlying data are not false. The discursive form concerns framing and narrative construction around demographic issues. The policy/action-based form refers to interventions whose presentational or symbolic function may become more salient than their implementation outcomes. The spatial form concerns highlighting particular regions or groups while downplaying territorial heterogeneity. Participants also regarded declining public trust, persistence of low-impact policies, inappropriate allocation of resources, marginalization of structural issues, intensification of some social and intergenerational inequalities, and weakened institutional learning as potential consequences of these patterns. These relationships were identified in this study at the level of experts' perceptions and experiences and should not be interpreted as established causal effects.

Discussion and Conclusion

The findings indicate the importance of distinguishing demographic washing from policy failure. A policy does not constitute demographic washing merely because it is ineffective, costly, or poorly implemented. The distinguishing element is a pattern of selective or symbolic representation that creates a gap between the image of policy responsiveness and the extent to which the structural determinants of the problem are addressed. From this perspective, demographic washing overlaps with symbolic policymaking, but its focus is the specific configuration of demographic data, policy narratives, and symbolic actions within population governance. It also differs from statistical manipulation because it may occur without fabricating or directly altering numerical data. This study offers an initial and exploratory conceptual formulation, and its evidence is insufficient to estimate the prevalence of the phenomenon, establish the conscious intent of actors, or infer causal relationships. The validity and scope of the concept therefore need to be tested in future research using policy documents, demographic data, media-content analysis, case studies, and comparative designs. The proposed formulation may provide a basis for examining policy performance, the use of data, and the representation of demographic issues simultaneously and may support the future development of operational indicators for empirical testing of demographic washing.

Acknowledgement

The authors wish to express their sincere gratitude to the esteemed editor-in-chief and the valued reviewers, whose meticulous attention, expert critiques, and constructive, insightful suggestions played a significant role in enhancing the scientific quality, conceptual depth, and methodological coherence of this article.

مقاله پژوهشی

پدیده جمعیت‌شویی: مفاهیم، پیشایندها، گونه‌ها و پیامدها

علی‌اکبر برومیده^{*۱}، علی‌رضا رضائی^۲ ^۱ دکتری مدیریت بازاریابی، گروه بازاریابی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.^۲ دانشجوی دکتری جمعیت‌شناسی، گروه جمعیت‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه امام حسین، تهران، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

تشدید بحران‌های جمعیتی نظیر کاهش باروری، پیری جمعیت و عدم تعادل‌های فضایی-نسلی، دولت‌ها را به اتخاذ مداخلات جمعیتی سوق داده است. با این حال، برخی مداخلات ممکن است بیش از اصلاحات ساختاری، بر اقدامات نمادین و گزینشی تکیه داشته باشند. این مقاله با مفهوم‌پردازی «جمعیت‌شویی»، آن را برای توصیف الگویی از بازنمایی در حکمرانی جمعیتی پیشنهاد می‌کند که در آن سیاست‌ها، داده‌ها و روایت‌های جمعیتی به صورت گزینشی یا نمادین برای ایجاد تصویری مطلوب‌تر از عملکرد یا پاسخ‌گویی سیاستی به کار گرفته می‌شوند، بدون آنکه این تصویر الزاماً با میزان پرداختن به عوامل ساختاری مسئله متناظر باشد. پژوهش با رویکرد کیفی اکتشافی انجام شد. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته عمیق با خبرگان سیاست‌گذاری جمعیتی گردآوری و با تحلیل مضمون تحلیل شدند. مشارکت‌کنندگان سه دسته شرایط ساختاری، نهادی و شناختی-رفتاری را با شکل‌گیری جمعیت‌شویی مرتبط دانستند و چهار گونه داده‌محور، گفتمانی، سیاستی/کنشی و فضایی را توصیف کردند. آنان کاهش اعتماد عمومی، تداوم سیاست‌های کم‌اثر، تخصیص نامناسب منابع، تشدید برخی نابرابری‌ها و تضعیف یادگیری نهادی را از پیامدهای احتمالی این الگو تلقی کردند. این مطالعه با ارائه صورت‌بندی اولیه‌ای از جمعیت‌شویی، زمینه تمایز آن از ناکارآمدی سیاستی، سیاست‌گذاری نمادین و دستکاری مستقیم داده‌ها و آزمون تجربی آن در پژوهش‌های بعدی را فراهم می‌کند.

دریافت: ۱۴۰۵/۰۱/۳۱

اصلاح: ۱۴۰۵/۰۷/۱۸

پذیرش: ۱۴۰۵/۰۷/۱۹

انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۲۵

کلیدواژه‌ها:

جمعیت‌شویی،
سیاست‌های جمعیتی،
سیاست‌گذاری نمادین،
داده‌های جمعیتی،
تحلیل مضمون.

مقدمه

مداخلات محدود، ناپایدار یا وابسته به شرایط زمینه‌ای خاص بوده و در بسیاری موارد نتوانسته‌اند به تغییرات ساختاری معنادار در رفتارهای جمعیتی منجر شود (چاوشی و همکاران، ۱۴۰۴؛ شجاعی، Gietel-Basten et al., Gauthier & Gietel-Basten, 2025; ۱۴۰۲). این شکاف میان اهداف اعلام‌شده سیاست‌ها و پیامدهای واقعی آنها، پرسش‌های بنیادینی را درباره ماهیت و منطق حکمرانی جمعیتی معاصر مطرح می‌سازد.

دولت‌ها و نهادهای سیاست‌گذار طیف متنوعی از مداخلات جمعیتی مانند ارائه مشوق‌های مالی و سیاست‌های حمایتی خانواده گرفته تا برنامه‌های جذب مهاجران و بازطراحی‌های شهری با رویکردهای جمعیت‌محور را به کار گرفته‌اند (عباسی-شوازی و اجاق، ۱۳۹۸؛ بهزادی‌فر و همکاران، ۱۴۰۲؛ Esmaili & Abbasi-Shavazi, 2024; ۱۴۰۲). با این حال، شواهد موجود در ادبیات جمعیت‌شناسی نشان می‌دهد که اثربخشی بسیاری از این

^{*}نویسنده مسئول: علی‌اکبر برومیده. دکتری مدیریت بازاریابی، گروه بازاریابی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.نشانی ایمیل: bromideh@ut.ac.ir

استناد به این مقاله: برومیده، علی‌اکبر؛ رضائی، علی‌رضا (۱۴۰۵). پدیده جمعیت‌شویی: مفاهیم، پیشایندها، گونه‌ها و پیامدها. دوفصلنامه مطالعات جمعیتی، ۱۰(۲): ۱۷۵-۱۹۷.

عوامل ساختاری مسئله جمعیتی همخوان نیست. در این تعریف، راهبردی بودن به الگوی بازنمایی مربوط است و به معنای اثبات قصد آگاهانه کنش‌گران در همه موارد نیست. هدف اصلی این پژوهش، صورت‌بندی مفهومی جمعیت‌شویی به‌عنوان الگویی متمایز در حکمرانی جمعیتی و تعیین مرزهای آن با مفاهیم نزدیک است. در ادامه، با استفاده از تجربه و ادراک خبرگان، زمینه‌های شکل‌گیری، گونه‌ها و پیامدهای مرتبط با این پدیده شناسایی و طبقه‌بندی می‌شوند. این مطالعه، نخستین گام برای توسعه و آزمون تجربی این مفهوم در پژوهش‌های بعدی به‌شمار می‌رود.

ضرورت طرح مفهوم جمعیت‌شویی از آن‌رو نیست که سیاست‌های نمادین، استفاده‌گزینشی از داده‌ها یا مدیریت برداشت پدیده‌هایی ناشناخته‌اند، بلکه از آن‌جهت است که در حکمرانی جمعیتی این سازوکارها می‌توانند در قالبی خاص و به‌هم‌پیوسته عمل کنند. مسائل جمعیتی معمولاً با افق‌های زمانی بلند، عدم قطعیت بالا و فاصله قابل توجه میان مداخله و مشاهده پیامد همراهاند (Kranke & Yarrow, 2024; Gauthier & Gietel-Basten, 2025). در چنین شرایطی امکان شکل‌گیری شکاف میان بازنمایی عملکرد سیاستی و تغییرات ساختاری واقعی افزایش می‌یابد. جمعیت‌شویی برای مفهوم‌پردازی همین پیکربندی به‌کار می‌رود؛ وضعیتی که در آن داده‌ها، روایت‌ها یا اقدامات جمعیتی به‌گونه‌ای گزینشی و بازنمایی می‌شوند که تصویری از پاسخ‌گویی یا موفقیت سیاستی ایجاد کنند، بی‌آنکه این تصویر الزاماً با میزان پرداختن به عوامل ساختاری مسئله متناظر باشد. بنابراین، ناکارآمدی یک سیاست یا استفاده از ابزارهای نمادین به‌تنهایی برای اطلاق جمعیت‌شویی کافی نیست.

چارچوب مفهومی پژوهش

چارچوب مفهومی این پژوهش بر ادبیات سیاست‌گذاری نمادین استوار است. این دیدگاه توضیح می‌دهد که برخی سیاست‌ها، افزون‌بر کارکرد اجرایی، می‌توانند کارکردی نمایشی و مشروعیت‌بخش نیز داشته باشند. در چنین شرایطی، اعلام برنامه، استفاده از نمادها یا نمایش کنش‌گری ممکن است اهمیت بیشتری از نتایج واقعی سیاست پیدا کند. این منطق، نقطه شروع تحلیل جمعیت‌شویی در پژوهش حاضر است (Edelman, 2013; Boussaguet & Faucher, 2024).

برای انتقال این منطق به حوزه جمعیت، از دو جریان مکمل استفاده شده است. اقتصاد سیاسی آمار نشان می‌دهد که داده‌ها همواره ورودی‌های خنثی سیاست‌گذاری نیستند و انتخاب، تفسیر و برجسته‌سازی آنها می‌تواند تحت‌تأثیر ملاحظات نهادی و سیاسی قرار

فراتر از مسئله ناکارآمدی سیاست‌ها، برخی از پژوهش‌های انتقادی در حوزه سیاست‌گذاری عمومی بر این نکته تأکید کرده‌اند که بخشی از مداخلات دولتی بیش از آنکه با هدف حل ریشه‌ای مسائل طراحی شوند، کارکردی نمادین، نمایشی و مشروعیت‌ساز دارند. در این چارچوب، سیاست‌ها و برنامه‌ها نه‌تنها به‌عنوان ابزارهای مداخله، بلکه به‌مثابه پیام‌هایی برای اقناع افکار عمومی، پاسخ به فشارهای سیاسی و مدیریت تصویر نهادی عمل می‌کنند (Dias & Chance, 2025; Swartz, 2022; Boussaguet & Faucher, 2024). باوجود رشد این ادبیات انتقادی، بازتاب آن در حوزه سیاست‌های جمعیتی و تحلیل منسجم این پدیده در چارچوبی مفهومی هنوز محدود و پراکنده باقی مانده است.

مفاهیم حوزه «واشینگ»^۱ نظیر سبزشویی^۲ در زمینه‌های مختلف اعم از سبزشویی در حوزه محیط‌زیست تا مسئولیت اجتماعی و حتی در زمین برابری و بازنمایی جنسیتی توسعه یافته‌اند

(برومیده و همکاران، ۱۴۰۴؛ Venturelli et al., 2024; Martin et al., 2024). به عبارت دیگر، اگرچه خانواده مفاهیم مرتبط با «شویی» در حوزه‌هایی مانند محیط‌زیست، مسئولیت اجتماعی و فناوری گسترش یافته است، در مطالعات جمعیتی نیز شواهدی از استفاده گزینشی از داده‌ها، سیاسی‌شدن آمار و بازنمایی جهت‌دار مسائل جمعیتی دیده می‌شود (Barrett & Tsui, 1999; Greenhalgh, 2018; Schultze, 2019; Kranke & Yarrow, 2024; Sciubba et al., 2025). با این حال، این مطالعات بیشتر بر ابعاد جداگانه این مسئله تمرکز داشته‌اند. در ادبیات بررسی‌شده، صورت‌بندی منسجمی که استفاده هم‌زمان از داده، سیاست و روایت جمعیتی را در قالب یک مفهوم واحد توضیح دهد، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در پاسخ به این خلاء، مقاله حاضر مفهوم «جمعیت‌نمایی یا جمعیت‌شویی»^۳ را برای صورت‌بندی و بررسی این پیوند پیشنهاد می‌کند. مفهوم جمعیت‌شویی برای توصیف نوع خاصی از بازنمایی در حکمرانی جمعیتی است. در این وضعیت، سیاست‌ها، داده‌ها یا روایت‌های جمعیتی به‌صورت گزینشی یا نمادین بازنمایی می‌شوند و تصویری مطلوب‌تر از عملکرد یا پاسخ‌گویی نهادی شکل می‌گیرد. صرف ناکارآمدی، هزینه‌بر بودن یا کم‌اثری یک سیاست، بدون وجود چنین الگوی بازنمایی، جمعیت‌شویی تلقی نمی‌شود. جمعیت‌شویی به استفاده راهبردی از داده‌ها، شاخص‌ها، سیاست‌ها و روایت‌های جمعیتی اشاره دارد. این استفاده می‌تواند از طریق برجسته‌سازی گزینشی، حذف زمینه‌های تبیینی، قاب‌بندی یا ساده‌سازی جهت‌دار صورت گیرد. در نتیجه، تصویری مطلوب‌تر از عملکرد یا پاسخ‌گویی سیاستی ایجاد می‌شود که لزوماً با میزان توجه به

¹ Washing

² Greenwashing

³ Demographic-Washing (or Population-Washing)

یکی از دیدگاه‌های مکمل این چارچوب، ادبیات کمی‌سازی و حکمرانی داده است. این ادبیات نشان می‌دهد که داده‌ها و آمارها، برخلاف ظاهر عینی و بی‌طرف خود، محصول فرایندهای اجتماعی، نهادی و ارزشی‌اند و در معرض گزینش، تفسیر جهت‌دار و برجسته‌سازی انتخابی قرار دارند (Mennicken & Espeland, 2019; Liu & Liu, 2025; Lawson & Lovatt, 2021). از این منظر، آنچه به‌عنوان شواهد وارد فرایند سیاست‌گذاری می‌شود، به شیوه‌های اندازه‌گیری، انتخاب شاخص، تفسیر و بازنمایی داده نیز وابسته است (Mennicken & Espeland, 2019; Liu & Liu, 2025).

در حوزه جمعیت‌شناسی، این مسئله اهمیتی دوچندان می‌یابد؛ زیرا داده‌های جمعیتی با مفاهیمی چون آینده ملی، بقا و امنیت اجتماعی پیوند خورده‌اند و در نتیجه بار هنجاری و سیاسی بالایی دارند (Schultz, 2019; Sciubba et al., 2025; Kranke & Yarrow, 2024). پژوهش‌ها نشان داده‌اند که در چنین بستری، انتخاب و قاب‌بندی شاخص‌ها و پیش‌بینی‌های جمعیتی می‌تواند در تعریف فوریت مسئله، مشروعیت‌بخشی به گزینه‌های سیاستی و محدود کردن دامنه راه‌حل‌های قابل‌تصور نقش داشته باشد (Schultz, 2019; Kranke & Yarrow, 2024). در پژوهش حاضر، امکان تکرار و تثبیت چنین الگوهایی در رویه‌های حکمرانی جمعیتی به‌عنوان یکی از ابعاد قابل بررسی مفهوم جمعیت‌شویی در نظر گرفته می‌شود.

این مفهوم از منظر تحلیلی با مفاهیمی نظیر ناکامی سیاستی، دستکاری آماری و سیاست‌گذاری نمادین هم‌پوشانی‌هایی دارد، اما به‌طور معناداری از آنها متمایز است. ناکامی سیاستی می‌تواند نتیجه محدودیت‌های اجرایی، نهادی یا اقتصادی باشد (چاوشی و همکاران، ۱۴۰۴) و الزاماً ماهیتی نمایشی ندارد. جمعیت‌شویی زمانی مطرح می‌شود که این ناکامی با بازنمایی گزینشی داده‌ها، سیاست‌ها یا روایت‌های جمعیتی همراه شود. در چنین وضعیتی، بازنمایی می‌تواند به مدیریت ادراک یا مشروعیت‌بخشی کمک کند. بنابراین، کم‌ثری یا شکست یک سیاست به‌تنهایی برای اطلاق جمعیت‌شویی کافی نیست. برای مرزبندی عملیاتی در این پژوهش، دستکاری آماری به تغییر یا تحریف مستقیم داده یا شاخص اشاره دارد. جمعیت‌شویی، در مقابل، می‌تواند حتی بدون تغییر خود داده رخ دهد؛ برای مثال، از طریق انتخاب شاخص، زمان‌بندی انتشار، حذف زمینه تبیینی یا قاب‌بندی گزینشی داده‌های صحیح. مطالعات مربوط به کمی‌سازی نیز نشان می‌دهند که انتخاب شاخص و شیوه بازنمایی اعداد می‌تواند بخشی از فرایند سیاستی باشد (Mennicken & Espeland, 2019; Lawson & Lovatt, 2021; Liu & Liu, 2025).

برای فهم دقیق‌تر این پدیده، مرور مفهوم‌پردازی‌های مشابه در سایر حوزه‌ها راهگشا است. شناخته‌شده‌ترین این مفهوم، سبزشویی

گیرد (Mennicken & Espeland, 2019; Lawson & Lovatt, 2021; Liu & Liu, 2025). مطالعات حکمرانی جمعیت نیز نشان می‌دهند که شاخص‌های جمعیتی در بستر قدرت، سیاست و منازعه بر سر تعریف مسئله معنا پیدا می‌کنند (Greenhalgh, 2018; Schultz, 2019; Kranke & Yarrow, 2024). ترکیب این دو دیدگاه با سیاست‌گذاری نمادین، مبنای مفهومی جمعیت‌شویی را در این پژوهش شکل می‌دهد. مرور ادبیات تجربی نشان داد که سیاست‌های جمعیتی معاصر، علی‌رغم تنوع ابزارها و گسترش دامنه مداخلات، به‌طور فزاینده‌ای با شکافی پایدار میان اهداف اعلام‌شده و پیامدهای واقعی مواجه‌اند. با این حال، بخش عمده‌ای از پژوهش‌های موجود، این شکاف را یا در قالب ناکارآمدی سیاستی و محدودیت‌های اجرایی تبیین کرده‌اند (چاوشی و همکاران، ۱۴۰۴؛ Gauthier & Gietel-Basten, 2025; Gietel-Basten et al., 2024). یا آن را به عوامل فرهنگی و اقتصادی فروکاسته‌اند (Gauthier & Gietel-Basten, Goldstone & May, 2023; Hosseini-Chavoshi et al., 2026). آنچه در این میان کمتر مورد توجه قرار گرفته، منطق حکمرانی‌ای است که در آن خود داده‌ها، شاخص‌ها و روایت‌های جمعیتی به ابزار کنش سیاسی و نهادی تبدیل می‌شوند. چارچوب نظری حاضر بر این خلاء تمرکز دارد.

نقطه عطف نظری این پژوهش، مفهوم سیاست‌گذاری نمادین است که ریشه در آثار کلاسیک ادلمن دارد (Edelman, 2013; Boussaguet & Faucher, 2024). مطابق این دیدگاه، سیاست‌ها همواره با هدف حل مسائل عینی طراحی نمی‌شوند، بلکه در بسیاری از موارد کارکرد اصلی آنها ایجاد ادراک کنش‌گری، پاسخ‌گویی و کنترل در میان افکار عمومی است. در چنین شرایطی، نمادها، شعارها و شاخص‌های کمی جایگزین اصلاحات پرهزینه و زمان‌بر ساختاری می‌شوند (Dias & Chance, 2025; De Vivo, 2013). پژوهش‌های جدیدتر در حوزه حکمرانی عمومی نشان داده‌اند که اقدامات نمادین به‌ویژه در شرایط فشار سیاسی، بحران مشروعیت یا محدودیت منابع بروز می‌یابند (Boussaguet & Faucher, 2024; Dias & Chance, 2025).

انتقال این منطق به حوزه سیاست‌گذاری جمعیتی مستلزم توجه به نحوه تولید، انتخاب و تفسیر داده‌های جمعیتی است. پژوهش‌های انتقادی نشان می‌دهند که شاخص‌ها و پیش‌بینی‌های جمعیتی صرفاً اطلاعات فنی خنثی نیستند؛ نحوه تعریف، اندازه‌گیری و بازنمایی آنها می‌تواند تحت تأثیر زمینه‌های نهادی، سیاسی و گفتمانی قرار گیرد (Greenhalgh, 2018; Schultz, 2019; Kranke & Yarrow, 2024). بدین معنا، شاخص‌هایی نظیر نرخ باروری یا رشد جمعیت، صرفاً بازتاب واقعیت اجتماعی نیستند، بلکه عناصر فعال در گفتمان سیاستی و منابع مشروعیت‌بخش کنش‌گران محسوب می‌شوند.

سیاست جمعیت به‌عنوان دیدگاه‌های مکمل به‌کارگرفته می‌شوند. بخش تجربی پژوهش نیز با استفاده از تجربه و ادراک خبرگان، زمینه‌های شکل‌گیری، گونه‌ها و پیامدهای مرتبط با این مفهوم را شناسایی و طبقه‌بندی می‌کند. اعتبار و دامنه کاربرد این صورت‌بندی نیازمند آزمون‌های تجربی و مقایسه‌ای بعدی است.

پیشینه پژوهش

تحولات جمعیتی معاصر، از جمله کاهش نرخ باروری، شتاب گرفتن روند پیری جمعیت، تغییر الگوهای مهاجرت و دگرگونی ساختار سنی، طی دو دهه اخیر به یکی از دغدغه‌های محوری سیاست‌گذاری عمومی در سطح ملی و بین‌المللی تبدیل شده‌اند (شجاعی، ۱۴۰۲؛ Gietel-Basten & Pardo, 2026; Gauthier & Gietel-Basten, 2025). این تحولات می‌توانند پیامدهای مهمی برای بازار کار، نسبت‌های وابستگی، نظام‌های رفاه و ظرفیت‌های نهادی ایجاد کنند؛ با این حال، شدت و جهت این پیامدها به ترکیب جمعیتی و شرایط اقتصادی و نهادی هر کشور بستگی دارد (Gietel-Basten & Pardo, 2026; Gietel-Basten et al., 2024). در پاسخ به کاهش باروری، بسیاری از کشورها مجموعه‌ای از سیاست‌های حمایت از خانواده، مشوق‌های مالی، مرخصی والدین و خدمات مراقبت از کودک را توسعه داده‌اند (Gauthier & Gietel-Basten, 2025; Barigazzi et al., 2026).

شواهد تطبیقی نشان می‌دهند که اثر سیاست‌های خانواده و مشوق‌های باروری یکسان نیست و به نوع سیاست، میزان حمایت و زمینه نهادی و اجتماعی بستگی دارد. برخی سیاست‌ها می‌توانند احتمال تولد یا زمان‌بندی فرزندآوری را تغییر دهند، اما شواهد درباره توان آنها برای ایجاد افزایش پایدار در سطح باروری محدود و ناهمگون است (Gauthier & Gietel-Basten, 2025; Barigazzi et al., 2026). مطالعات جدید همچنین نشان می‌دهند که تمرکز سیاستی بر مشوق‌های مستقیم ممکن است بخشی از عوامل مؤثر بر کاهش باروری، مانند تأخیر در ازدواج، ناامنی اقتصادی، شرایط بازار کار و سازگاری میان اشتغال و خانواده را کمتر موردتوجه قرار دهد (چاوشی و همکاران، ۱۴۰۴؛ Tan et al., 2026).

مطالعات جدید بر اهمیت تناسب میان مسئله جمعیتی و ابزار سیاستی تأکید دارند (Tan et al., 2026). در بررسی جوامع کم‌بارور شرق آسیا نشان می‌دهند که بخش مهمی از کاهش باروری در دهه‌های اخیر به تغییر الگوهای ازدواج مربوط بوده است، درحالی‌که بسیاری از سیاست‌های باروری همچنان عمدتاً بر افزایش فرزندآوری در میان زوج‌های متأهل متمرکز بوده‌اند. در ایران نیز (چاوشی و همکاران،

است که به اقدامات تبلیغاتی و نمایشی شرکت‌ها یا دولت‌ها برای ارائه تصویری سبز و دوست‌دار محیط زیست، بدون پایبندی به استانداردهای واقعی زیست‌محیطی اشاره دارد (برومیده و همکاران، ۱۴۰۴). تاکنون این مفهوم به حوزه‌های دیگری نیز تسری یافته است. برای نمونه می‌توان به شست‌وشوی صورتی^۱ اشاره کرد که بر استفاده نمادین از مسئله حقوق همجنس‌گرایان و با هدف بهبود تصویر بین‌المللی آنها صحنه می‌گذارد (Blackmer, 2019). همچنین مفاهیمی نظیر اخلاق‌شویی^۲ در حوزه اخلاق (Wagner, 2019)، ماشین‌شویی در حوزه نرم‌افزار و اخیراً هوش مصنوعی نمایشی^۳ یا هوش مصنوعی‌شویی اشاره داشت (Schultz et al., 2025) که به‌منظور توصیف اغراق و بزرگ‌نمایی در استفاده از فناوری‌های نوین دلالت داشته و همگی به‌نوعی به همین الگوی مفهومی تعلق دارند.

وجه مشترک بسیاری از این مفهوم‌پردازی‌ها، وجود نوعی شکاف میان بازنمایی و عملکرد واقعی است. این شکاف می‌تواند از طریق افشای گزینشی اطلاعات، برجسته‌سازی بخشی از عملکرد یا جدایی میان ادعا و اقدام شکل گیرد (Lublóy et al., 2025; Schultz et al., 2025). مقاله حاضر از این منطق مشترک بهره می‌گیرد، اما جمعیت‌شویی را صرفاً انتقال یک برجسته‌سازی موجود به حوزه جمعیت نمی‌داند. پیشنهاد مفهومی مقاله بر هم‌نشینی بازنمایی گزینشی داده‌های جمعیتی، اقدامات یا سیاست‌های نمادین و روایت‌سازی سیاستی در بستر خاص حکمرانی جمعیتی است.

مرور ادبیات نشان می‌دهد که اجزای مرتبط با مسئله موردنظر این پژوهش پیش‌تر در جریان‌های مختلف بررسی شده‌اند. سیاست‌گذاری نمادین به کارکردهای بازنمایی و مشروعیت‌بخش سیاست توجه کرده است (Barrett & Tsui, 1999; Boussaguet & Faucher, 2024). مطالعات کمی‌سازی و سیاست آمار نیز به انتخاب شاخص‌ها، قاب‌بندی داده‌ها و نقش آنها در شکل‌دهی به استدلال سیاستی پرداخته‌اند (Mennicken & Espeland, 2019; Schultz, 2019; Liu & Liu, 2025). مطالعات انتقادی جمعیت نیز سیاسی‌شدن دانش و روایت‌های جمعیتی را موردتوجه قرار داده‌اند (Greenhalgh, 2020; Sciubba et al., 2025). با این حال، در ادبیات بررسی‌شده، پیوند این عناصر در قالب یک مفهوم مشخص برای تحلیل حکمرانی جمعیتی کمتر صورت‌بندی شده است.

براین‌اساس، مقاله حاضر مفهوم جمعیت‌شویی را برای صورت‌بندی پیوند میان این سازوکارها در حوزه حکمرانی جمعیتی پیشنهاد می‌کند. در چارچوب مفهومی پژوهش، ادبیات سیاست‌گذاری نمادین نقطه عزیمت اصلی است و مطالعات کمی‌سازی، حکمرانی داده و

¹ Pinkwashing

² Ethics-Washing

³ AI-Washing

سیاست‌ها با نیازهای اقتصادی و خانوادگی تأکید داشتند. **عرب‌زاده و همکاران (۱۴۰۴)** نیز در بررسی آسیب‌های نظام سیاست‌گذاری و تقنینی جمعیت، بر ضعف سیاست‌گذاری منسجم، غلبه سیاست‌های مستقیم، بی‌توجهی نسبی به واقعیت‌های اجتماعی و نقص در اجرای سیاست‌ها تأکید کردند. این یافته‌ها نشان می‌دهند که بخشی از مسئله سیاست‌گذاری جمعیتی در ایران را می‌توان در قالب ناهماهنگی میان اهداف سیاستی، واقعیت‌های اجتماعی و ظرفیت اجرایی فهم کرد.

پژوهش‌های جدیدتر نیز این ناهماهنگی را از زاویه‌های دیگری نشان داده‌اند (**Gietel-Basten et al., 2024**). در تحلیل پاسخ‌های سیاستی به سالمندی جمعیت ایران هشدار می‌دهند که تقلیل مسائل جمعیتی به افزایش باروری می‌تواند پیچیدگی‌های ساختاری و اقتصادی مسئله را نادیده بگیرد (**Hosseini-Chavoshi et al., 2026**). همچنین نشان می‌دهند که روندهای اخیر باروری در ایران به شدت با الگوهای ازدواج و شرایط اقتصادی مرتبط است و برخی مشوق‌های سیاستی با واقعیت‌های جمعیتی و ترجیحات نسل جوان همخوانی محدودی دارند.

مرور این مطالعات نشان می‌دهد که ادبیات موجود سه بخش از مسئله را به‌خوبی روشن کرده است. نخست، پژوهش‌های مربوط به سیاست‌های جمعیتی، محدودیت‌های اجرایی، نهادی و زمینه‌ای سیاست‌ها را بررسی کرده‌اند و مطالعات جدید نیز بر اهمیت تناسب میان ابزار سیاستی و سازوکارهای واقعی تغییرات جمعیتی تأکید دارند (**Gauthier & Gietel-Basten, 2025; Gietel-Basten et al., 2024**). دوم، ادبیات سیاست‌گذاری نمادین نشان داده است که سیاست‌ها می‌توانند علاوه‌بر کارکرد اجرایی، کارکردهای ارتباطی و بازنمایی نیز داشته باشند (**Barrett & Tsui, 2019; Boussaguet & Faucher, 2024**). سوم، مطالعات مربوط به سیاست اعداد و دانش جمعیتی نشان داده‌اند که انتخاب شاخص، پیش‌بینی و قاب‌بندی داده‌ها می‌تواند در تعریف مسئله و شکل‌دهی به گزینه‌های سیاستی نقش داشته باشد (**Greenhalgh, 2018; Schultz, 2019; Liu & Liu, 2025**). باین‌حال، در ادبیات بررسی‌شده، پیوند این سه جریان در قالب یک صورت‌بندی مفهومی مشخص برای تحلیل حکمرانی جمعیتی کمتر موردتوجه قرار گرفته است.

پژوهش حاضر در محل تلاقی این سه جریان قرار می‌گیرد. مقصود از طرح مفهوم جمعیت‌شویی این نیست که همه موارد ناکارآمدی سیاستی یا استفاده سیاسی از داده‌ها ذیل یک عنوان جدید قرار گیرند. هدف، صورت‌بندی وضعیتی مشخص است که در آن بازنمایی گزینشی داده‌های جمعیتی، اقدامات یا سیاست‌های نمادین و روایت‌سازی سیاستی در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند و تصویری از پاسخ‌گویی یا موفقیت ایجاد می‌کنند که لزوماً با میزان پرداختن به عوامل ساختاری

(۱۴۰۴) نقش محوری ازدواج و شرایط اقتصادی را در روندهای اخیر باروری برجسته می‌کنند. این یافته‌ها نشان می‌دهند که اثربخشی سیاست‌های جمعیتی به میزان انطباق آنها با سازوکارهای واقعی تغییر رفتارهای جمعیتی وابسته است (**Hosseini-Chavoshi et al., 2026**). افزون‌بر اثربخشی اجرایی، برخی پژوهش‌ها بر کارکردهای نمادین سیاست‌های جمعیتی تأکید کرده‌اند (**Barrett & Tsui, 1999**). نشان دادند که سیاست جمعیتی می‌تواند علاوه‌بر نتایج مستقیم داخلی، به‌عنوان یک بیان نمادین برای مخاطبان ملی و بین‌المللی عمل کند و پیامدهایی فراتر از اهداف رسمی سیاست داشته باشد. این دیدگاه مبنایی برای توجه به فاصله احتمالی میان کارکرد اجرایی سیاست و کارکرد بازنمایی آن فراهم می‌کند.

مطالعات انتقادی‌تر نیز نشان داده‌اند که تولید و استفاده از دانش جمعیتی از زمینه‌های سیاسی و نهادی جدا نیست (**Greenhalgh, 2018**). بر ضرورت توجه به سیاست تولید دانش جمعیتی تأکید می‌کند و (**Schultz, 2019**) نشان می‌دهد که مفروضات آماری درباره آینده جمعیت می‌توانند در صورت‌بندی منطق سیاستی نقش داشته باشند. ازاین‌منظر، داده‌ها و پیش‌بینی‌های جمعیتی علاوه‌بر کارکرد توصیفی، می‌توانند در تعریف مسئله و محدود کردن یا مشروعیت‌بخشی به برخی گزینه‌های سیاستی مؤثر باشند.

در ایران نیز پژوهش‌های تجربی متعددی به ارزیابی سیاست‌ها و برنامه‌های جمعیتی پرداخته‌اند (عرب‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴؛ **دائانی فرد و همکاران، ۱۴۰۱**؛ **حاجی‌بابعلی و همکاران، ۱۳۹۹**؛ **Gietel-Basten et al., 2024; Hosseini-Chavoshi et al., 2026**). **غمامی و عزیزی (۱۳۹۳)** در تحلیل سیاست‌های تقنینی جمعیتی نشان می‌دهند که غلبه سیاست‌های مستقیم و تک‌بعدی، بدون پشتیبانی سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی مکمل، به شکاف معناداری میان اهداف قانونی و پیامدهای واقعی منجر شده است. به‌زعم نویسندگان، این شکاف نشان‌دهنده محدودیت‌های اجرایی و نهادی سیاست‌های جمعیتی در ایران است.

مطالعه چاوشی و همکاران (۱۴۰۴) نیز با بررسی سیاست‌های تنظیم خانواده و جمعیت در دوره ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۱، بر ناکارآمدی اجرایی، ضعف هماهنگی نهادی و نادیده‌گرفتن شواهد تجربی تأکید می‌کند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که تغییرات مکرر در گفتمان سیاست‌های جمعیتی، لزوماً به بازنگری در سازوکارهای اجرایی منجر نشده و در بسیاری موارد، صرفاً به بازتعریف اهداف و شاخص‌ها محدود شده است.

کلاته‌ساداتی و همکاران (۱۴۰۳) در یک مطالعه کیفی، خلاء سیاست‌گذاری پویا و کارآمد را به‌عنوان مقوله هسته در تحلیل سیاست‌های جمعیتی شناسایی کردند و بر ضرورت هماهنگی

آن طراحی شده است. تمرکز مطالعه بر تجربه و ادراک خبرگان از زمینه‌های شکل‌گیری، گونه‌ها و پیامدهای مرتبط با این پدیده است. باتوجه به نوظهور بودن این مفهوم، محدود بودن مطالعات پیشین و ضرورت فهم عمیق تجربه‌ها، برداشتها و تفسیرهای خبرگان از سازوکارهای شکل‌گیری و بروز این پدیده، پژوهش حاضر از رویکرد کیفی و طرح اکتشافی بهره گرفته است. راهبرد تحلیل داده‌ها بر مبنای تحلیل مضمون^۱ انجام شد. تحلیل مضمون یکی از شناخته‌شده‌ترین و انعطاف‌پذیرترین روش‌های تحلیل داده‌های کیفی است که امکان شناسایی، سازمان‌دهی، تحلیل و تفسیر الگوهای معنایی موجود در مجموعه‌ای از داده‌های متنی را فراهم می‌کند. در واقع تحلیل مضمون در پی استخراج و تبیین مضامین اصلی و روابط میان آنهاست تا درک عمیق‌تری از یک پدیده اجتماعی ارائه دهد.

همچنین در این پژوهش، از رویکرد تلفیقی (استقرایی-قیاسی) در تحلیل مضمون بهره گرفته شد؛ بدین معنا که ادبیات نظری در حوزه‌های سیاست‌گذاری نمادین و مدیریت ادراکی، یک چارچوب و راهنمای اولیه فراهم ساخت، اما مضامین اصلی، سازمان‌دهنده و پایه به صورت استقرایی و مستقیماً از دل داده‌های تجربی حاصل از مصاحبه با خبرگان استخراج گردیدند. این روش به پژوهشگران اجازه می‌دهد تا بدون سوگیری یا تحمیل قالب‌های صلب نظری، شبکه منسجمی از مضامین را توسعه داده و ساختار مفهومی جمعیت‌شویی را بر اساس واقعیات میدان پژوهش تبیین نمایند.

جامعه هدف این پژوهش را خبرگان، کنش‌گران و تصمیم‌گیران کلیدی تشکیل می‌دادند که به واسطه موقعیت علمی، اجرایی یا سیاستی خود، از دانش عمیق، تجربه مستقیم یا بینش تحلیلی نسبت به فرآیندهای حکمرانی جمعیتی و نحوه به کارگیری داده‌های جمعیتی در سیاست‌گذاری برخوردار بودند. نمونه‌گیری با استفاده از روش هدفمند و با بهره‌گیری از تکنیک گلوله‌برفی انجام شد. در مرحله نخست، افرادی انتخاب شدند که دارای سوابق علمی یا اجرایی در حوزه سیاست‌های جمعیتی بودند و پس از انجام هر مصاحبه، با معرفی مشارکت‌کنندگان جدید توسط خبرگان، دامنه نمونه گسترش یافت تا تنوع دیدگاه‌ها و تجربه‌ها افزایش یابد. معیارهای ورود به پژوهش شامل: (۱) داشتن سابقه علمی یا اجرایی و مدیریتی مرتبط با حوزه جمعیت و سیاست‌گذاری اجتماعی (۲) برخورداری از تجربه عملی و میدانی در تصمیم‌سازی، برنامه‌ریزی یا پژوهش‌های جمعیتی و (۳) توانایی تحلیل انتقادی فرآیندهای سیاست‌گذاری جمعیتی و چالش‌های موجود در این حوزه بود.

بر اساس تجارب قبلی، با ۲۰ خبره و نخبه دانشگاهی جهت مصاحبه‌های عمیق هماهنگی به عمل آمد. این افراد ترکیبی متوازن

مسئله متناظر نیست. بخش تجربی پژوهش بررسی می‌کند که این الگو در تجربه و ادراک خبرگان چگونه توصیف می‌شود و چه زمینه‌ها، گونه‌ها و پیامدهایی با آن مرتبط دانسته می‌شوند.

بررسی انتقادی مطالعات پیشین نشان می‌دهد که اگرچه پژوهش‌های متعددی به مفاهیمی نظیر سیاست‌گذاری نمادین، مدیریت ادراک، بازنمایی یا دستکاری گزینشی داده‌ها، حکمرانی داده و نقش رسانه‌ها در سیاست‌گذاری عمومی پرداخته‌اند، اما هر یک تنها بخشی از ابعاد این پدیده را تبیین کرده‌اند. در ادبیات موجود، هنوز چارچوبی مفهومی که بتواند تعامل میان بازنمایی گزینشی داده‌های جمعیتی، اقدامات نمادین، روایت‌سازی سیاستی و پیامدهای حکمرانی جمعیتی را به صورت یکپارچه توضیح دهد، ارائه نشده است. از این رو، نوآوری پژوهش حاضر صرفاً در معرفی اصطلاح جمعیت‌شویی نیست. مقاله می‌کوشد این مفهوم را در قالب یک چارچوب مفهومی منسجم صورت‌بندی کند و زمینه‌های شکل‌گیری، گونه‌ها و پیامدهای مرتبط با آن را در حوزه سیاست‌گذاری جمعیتی توضیح دهد. در این چارچوب، جمعیت‌شویی به عنوان مفهومی متمایز از سیاست‌گذاری نمادین یا دستکاری آماری صرف، به فرایندی اشاره دارد که در آن انتخاب، بازنمایی و روایت‌سازی گزینشی داده‌های جمعیتی، همراه با اقدامات نمادین، در جهت مدیریت ادراک عمومی و مشروعیت‌بخشی به سیاست‌های جمعیتی به کار گرفته می‌شود. بر این اساس، پژوهش حاضر می‌کوشد با بهره‌گیری از رویکرد کیفی و تحلیل مضمون مبتنی بر مصاحبه‌های عمیق با خبرگان، این شکاف مفهومی را پوشش داده و درکی منسجم‌تر از پدیده جمعیت‌شویی ارائه دهد.

برآیند این ادبیات نشان می‌دهد که مفاهیم موجود هر یک بخشی از مسئله مورد توجه این پژوهش را توضیح می‌دهند. سیاست‌گذاری نمادین بر فاصله میان نمایش سیاستی و تغییر واقعی تمرکز دارد. اقتصاد سیاسی آمار نیز انتخاب، تفسیر و کاربرد سیاسی داده‌ها را مورد توجه قرار می‌دهد. باین حال، مسئله این پژوهش نحوه پیوند این سازوکارها در حوزه حکمرانی جمعیتی است. مفهوم جمعیت‌شویی برای بررسی همین پیوند و تمایز آن از ناکارآمدی سیاستی، سیاست‌گذاری نمادین و دستکاری مستقیم داده‌ها صورت‌بندی می‌شود. بر این اساس، پژوهش حاضر با استفاده از مصاحبه‌های عمیق با خبرگان بررسی می‌کند که این الگو چگونه در تجربه و ادراک آنان توصیف می‌شود و چه زمینه‌ها، گونه‌ها و پیامدهایی با آن مرتبط دانسته می‌شوند.

روش پژوهش و داده‌ها

پژوهش حاضر با هدف مفهوم‌پردازی جمعیت‌شویی و شناسایی ابعاد

¹ Thematic Analysis

در مرحله نخست، پژوهشگران با مطالعه مکرر متن مصاحبه‌ها و گوش دادن مجدد به فایل‌های صوتی، تلاش کرد درک جامعی از محتوای داده‌ها و زمینه شکل‌گیری آنها به‌دست آورند. این مرحله به آشنایی عمیق با داده‌ها و ثبت برداشت‌های اولیه منجر شد. در مرحله دوم، داده‌ها به صورت نظام‌مند بررسی شدند و بخش‌های معنادار متن با استفاده از کدهای اولیه برچسب‌گذاری گردیدند. کدگذاری اولیه با رویکردی عمدتاً استقرایی و داده‌محور انجام شد؛ بدین‌معنا که کدها در این مرحله مستقیماً از عبارات و مفاهیم مطرح‌شده توسط مشارکت‌کنندگان استخراج شدند. چارچوب حساسیت‌بخش برگرفته از ادبیات نظری صرفاً در مراحل بعدی (یعنی در سازمان‌دهی کدها به زیرمضامین و مضامین اصلی) به‌عنوان راهنمای تفسیری به‌کارگرفته شد، بدون آنکه محتوای کدهای اولیه را از پیش تعیین کند.

در مرحله سوم، کدهای اولیه بر اساس شباهت‌های مفهومی، الگوهای تکرارشونده و ارتباط معنایی با یکدیگر مقایسه و در قالب مضامین اولیه سازمان‌دهی شدند. این مرحله امکان شناسایی ساختارهای معنایی گسترده‌تر را فراهم ساخت. در مرحله چهارم، مضامین اولیه با مراجعه مجدد به کل مجموعه داده‌ها مورد بازبینی و پالایش قرار گرفتند. در این مرحله، انسجام درونی هر مضمون، تمایز میان مضامین و میزان انطباق آنها با داده‌های تجربی ارزیابی شد و در صورت نیاز، برخی مضامین ادغام، تفکیک یا بازتعریف شدند. در مرحله پنجم، پس از تثبیت ساختار مضامین، هر مضمون نام‌گذاری و تعریف مفهومی شد. همچنین، ارتباط میان مضامین اصلی و زیرمضامین مشخص گردید تا تصویری منسجم از ابعاد مختلف پدیده جمعیت‌شویی شکل گیرد. مضامین نهایی شامل مجموعه‌ای از پیشایندها، گونه‌ها و پیامدهای این پدیده بودند که در بخش یافته‌های پژوهش ارائه شده‌اند. در مرحله ششم، گزارش نهایی تحلیل تدوین شد. در این مرحله، هر مضمون با استناد به شواهد استخراج‌شده از مصاحبه‌ها، نقل‌قول‌های منتخب مشارکت‌کنندگان و تفسیر پژوهشگران تشریح شدند. تلاش شد روایت ارائه‌شده ضمن حفظ وفاداری به داده‌های تجربی، ارتباط معناداری میان یافته‌ها، پرسش‌های پژوهش و ادبیات موضوع برقرار سازد.

به‌منظور افزایش شفافیت فرایند تحلیل و نشان دادن مسیر انتزاع مفاهیم از داده‌های خام، نمونه‌ای از فرایند تحلیل داده‌ها در جدول ۱ ارائه شده است. این جدول نشان می‌دهد که چگونه گزاره‌های مشارکت‌کنندگان ابتدا به کدهای اولیه تبدیل شدند، سپس در قالب زیرمضامین سازمان‌دهی گردیدند و در نهایت مضامین اصلی پژوهش از دل آنها شکل گرفتند.

از اعضای هیئت علمی رشته‌های جمعیت‌شناسی، اقتصاد و علوم سیاسی، مدیران ارشد سابق و فعلی نهادهای متولی جمعیت و برنامه‌ریزی، کارشناسان پژوهشی مراکز مطالعاتی و تحلیل‌گران رسانه‌ای با تمرکز بر مسائل اجتماعی را شامل می‌شدند.

فرآیند نمونه‌گیری تا دستیابی به کفایت اطلاعات ادامه یافت؛ بدین‌معنا که پس از انجام هجدهمین مصاحبه، داده‌های جدید عمدتاً در تأیید مضامین شناسایی‌شده بودند و مضمون یا الگوی معنایی جدیدی که مستلزم بازنگری اساسی در ساختار تحلیل باشد مشاهده نشد. از این‌رو، مجموعه داده‌ها برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های پژوهش از غنای لازم برخوردار تشخیص داده شد.

ابزار اصلی گردآوری داده‌ها در این پژوهش، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته عمیق بود. این نوع مصاحبه به دلیل انعطاف‌پذیری بالا و امکان واکاوی تجربه‌ها، برداشت‌ها و تفسیرهای مشارکت‌کنندگان، برای مطالعه پدیده‌های پیچیده و کمتر شناخته‌شده، روشی مناسب در پژوهش‌های کیفی محسوب می‌شود. یک راهنمای موضوعی اولیه بر مبنای مرور ادبیات و سوالات کلیدی پژوهش طراحی شد که محورهای اصلی مانند ادراک از بحران‌های جمعیتی، نقش داده و آمار در تصمیم‌گیری، تجربه مواجهه با اقدامات نمادین، موانع نهادی اصلاحات و نقش رسانه‌ها را پوشش می‌داد. باوجود طراحی اولیه راهنمای مصاحبه، روند گفت‌وگو کاملاً انعطاف‌پذیر بود و پژوهش‌گر متناسب با پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان، پرسش‌های تکمیلی و کاوشگرانه را برای روشن شدن ابعاد مختلف موضوع مطرح می‌کرد. این انعطاف‌پذیری امکان بررسی عمیق‌تر تجربه‌های زیسته و کشف زوایای کمتر آشکار پدیده مورد مطالعه را فراهم ساخت.

مصاحبه‌ها طی یک دوره چندماهه و عمدتاً به‌صورت حضوری انجام شدند و هر مصاحبه بین ۵۰ تا ۸۰ دقیقه به طول انجامید. پیش از آغاز مصاحبه، اهداف پژوهش برای مشارکت‌کنندگان تشریح شد و رضایت آگاهانه آنان برای ضبط گفت‌وگوها اخذ گردید. سپس تمامی مصاحبه‌ها پیاده‌سازی شده تا از حفظ غنای معنایی داده‌ها و دقت در تحلیل اطمینان حاصل شود. متن پیاده‌شده هر مصاحبه چندین بار مطالعه گردید تا پژوهش‌گر پیش از آغاز تحلیل، درک عمیقی از محتوای داده‌ها و زمینه شکل‌گیری آنها به‌دست‌آورد.

تحلیل داده‌های پژوهش بر اساس رویکرد تحلیل مضمون بازتابی و مطابق چارچوب شش‌مرحله‌ای براون و کلارک^۱ (۲۰۲۱ و ۲۰۲۴) انجام شد. این رویکرد، تحلیل مضمون را فرایندی پویا، تکرارشونده و تفسیری می‌داند که طی آن پژوهش‌گر با تعامل مستمر با داده‌ها، الگوهای معنایی مشترک را شناسایی، سازمان‌دهی و تفسیر می‌کند.

¹ Braun & Clarke

جدول ۱. نمونه‌ای از فرایند تحلیل داده‌ها در پژوهش

Table 1. An illustrative example of the study's data analysis process

نمونه‌ای از داده خام (مصاحبه)	کد اولیه	زیرمضمون	مضمون اصلی	استنباط مفهومی
«در بسیاری از مواقع، سیاست‌های جمعیتی بیشتر جنبه تبلیغاتی دارند تا اینکه بر اساس شواهد علمی طراحی شده باشند».	سیاست‌گذاری نمادین	سیاست‌گذاری نمایشی	زمینه‌های شکل‌گیری جمعیت‌شویی (پیشابندها)	ضعف در شواهد سیاستی موجب فاصله گرفتن سیاست‌های جمعیتی از واقعیت‌های جمعیتی می‌شود.
«آمارها گاهی به گونه‌ای انتخاب و برجسته می‌شوند که عملکرد دستگاه‌ها موفق نشان داده شود».	استفاده گزینشی از آمار	دستکاری روایت آماری	الگوهای بروز جمعیت‌شویی	داده‌های جمعیتی به ابزاری برای مشروعیت‌بخشی و مدیریت افکار عمومی تبدیل می‌شوند.
«تصمیم‌گیران معمولاً تحت فشارهای سیاسی قرار دارند و همین مسئله بر نحوه انتشار اطلاعات جمعیتی اثر می‌گذارد».	فشار سیاسی	فشارهای نهادی	زمینه‌های شکل‌گیری جمعیت‌شویی	ملاحظات سیاسی یکی از مهم‌ترین زمینه‌های بروز جمعیت‌شویی است.
«رسانه‌ها معمولاً تنها بخشی از واقعیت را منعکس می‌کنند و این موضوع برداشت جامعه از وضعیت جمعیت را تغییر می‌دهد».	بازنمایی گزینشی رسانه	روایت‌سازی رسانه‌ای	الگوهای بروز جمعیت‌شویی	رسانه‌ها در بازتولید یا تشدید جمعیت‌شویی نقش واسطه‌ای ایفا می‌کنند.
«وقتی مردم متوجه تناقض میان واقعیت و آمارهای رسمی می‌شوند، اعتمادشان به سیاست‌های جمعیتی کاهش پیدا می‌کند».	کاهش اعتماد عمومی	فرسایش سرمایه اجتماعی	پیامدهای جمعیت‌شویی	جمعیت‌شویی موجب تضعیف اعتماد عمومی و کاهش مشروعیت سیاست‌های جمعیتی می‌شود.
«در چنین شرایطی، منابع مالی صرف برنامه‌هایی می‌شود که اثر واقعی بر حل بحران جمعیت ندارند».	تخصیص غیربهره‌مند منابع	ناکارآمدی سیاستی	پیامدهای جمعیت‌شویی	جمعیت‌شویی سبب انحراف منابع از مداخلات اثربخش و کاهش کارایی سیاست‌های عمومی می‌شود.
«وقتی تصمیم‌ها بر اساس تصویر غیرواقعی از وضعیت جمعیت اتخاذ شوند، سیاست‌ها نیز اثربخشی لازم را نخواهند داشت».	تصمیم‌گیری مبتنی بر اطلاعات تحریف‌شده	اختلال در سیاست‌گذاری	پیامدهای جمعیت‌شویی	تحریف اطلاعات جمعیتی کیفیت تصمیم‌گیری و حکمرانی جمعیتی را کاهش می‌دهد.

از پروتکل نمونه‌گیری و پرسش‌ها تا فرایند کدگذاری و استدلال‌های تحلیلی، فراهم آمد تا مطالعه توسط دیگران قابل پیگیری باشد.

- تأییدپذیری: با تمرکز بر استخراج مفاهیم از خود داده‌ها (و نه تمایلات پژوهش‌گر) و حفظ ردپای تحلیلی جامع، عینیت و عدم سوگیری یافته‌ها تا حد امکان تضمین گردید.

یافته‌ها

پدیده جمعیت‌شویی یک کنش تصادفی یا صرفاً ناشی از خطای سیاستی نیست، بلکه الگویی نظام‌مند، چندلایه و بازتولیدشونده در حکمرانی جمعیتی معاصر به‌شمار می‌رود. دستیابی به اشباع اطلاعات در مصاحبه‌ها مؤید آن است که مقولات استخراج‌شده از انسجام درونی و تکرارپذیری مفهومی برخوردار بوده و امکان صورت‌بندی یک چارچوب تحلیلی منسجم را فراهم می‌کنند. جدول ۲ مشخصات عمومی مصاحبه‌شوندگان را ارائه می‌دهد.

همان‌گونه که جدول ۱ نشان می‌دهد، تحلیل داده‌ها به‌صورت فرایندی، تکرارشونده و مبتنی بر مقایسه مستمر میان داده‌ها انجام شد. در این فرایند، پژوهشگران با بازخوانی مکرر متن مصاحبه‌ها، اصلاح و ادغام کدهای اولیه و بازنگری پیوسته مضامین، تلاش کردند ساختاری مفهومی ارائه دهند که بیشترین انطباق را با تجربه و روایت مشارکت‌کنندگان داشته باشد. بنابراین، مضامین نهایی نه بر اساس پیش‌فرض‌های نظری، بلکه از رهگذر تعامل مستمر با داده‌های تجربی شکل گرفتند.

- برای اطمینان از اعتبار علمی، اتکاپذیری و اصالت یافته‌های این پژوهش کیفی، راهبردهای عملی زیر موردتوجه قرار گرفت:
- اعتبارپذیری: از طریق بازبینی توسط اعضا (ارائه خلاصه یافته‌ها به تعدادی از مشارکت‌کنندگان و تایید انطباق تفسیرها با تجربیات آنها) و استفاده از مشارکت‌کنندگان با پیشینه‌های حرفه‌ای و دیدگاه‌های متنوع، اعتبارپذیری نتایج افزایش یافت.
 - قابلیت اتکا: با مستندسازی دقیق و گام‌به‌گام تمام مراحل پژوهش،

جدول ۲. مشخصات کلی مصاحبه‌شوندگان پژوهش

Table 2. Profile and characteristics of the interview participants

مصاحبه شونده	حوزه تخصصی	نوع سازمان یا نهاد	تجربه حرفه‌ای (سال)	تجربه در حوزه سیاست‌گذاری جمعیتی
P1	جمعیت‌شناسی	دانشگاه / مرکز پژوهشی	۲۱	تحلیل روندهای باروری و ساختار سنی
P2	اقتصاد کلان	دانشگاه	۱۹	تحلیل پیوند جمعیت، بازار کار و رشد اقتصادی
P3	سیاست‌گذاری عمومی	نهاد دولتی مرکزی	۱۲	طراحی و هماهنگی سیاست‌های جمعیتی
P4	مدیریت دولتی	وزارت‌خانه / سازمان ملی	۲۶	اجرا و پایش برنامه‌های جمعیتی
P5	برنامه‌ریزی شهری	شهرداری کلان‌شهر	۸	سیاست‌های فضایی و مهاجرت داخلی
P6	جامعه‌شناسی	دانشگاه	۲۲	تحلیل پیامدهای اجتماعی سیاست‌های جمعیتی
P7	رسانه و ارتباطات	رسانه ملی/خصوصی	۳۱	بازنمایی گفتمان جمعیت در رسانه
P8	آمار و تحلیل داده	مرکز آمار/نهاد تحلیلی	۹	تولید و تفسیر داده‌های جمعیتی
P9	سیاست اجتماعی	نماینده مجلس	۱۸	حمایت‌های خانوادگی و جمعیتی
P10	اقتصاد جمعیت	اندیشکده سیاستی	۱۴	ارزیابی اثربخشی سیاست‌ها
P11	نخبگان و مهاجرت	مرکز پژوهش‌های مجلس	۳۲	تحلیل مهاجرت نخبگان و نیروی کار
P12	حقوق عمومی	دانشگاه/نهاد مشورتی	۷	چارچوب‌های قانونی سیاست‌های جمعیتی
P13	برنامه‌ریزی توسعه	سازمان برنامه	۲۱	پیوند جمعیت و برنامه‌های توسعه
P14	سیاست‌گذاری منطقه‌ای	نهاد دولتی	۶	نابرابری‌های فضایی جمعیت
P15	مطالعات زنان و خانواده	دانشگاه	۲۹	نقش جنسیت در سیاست‌های باروری
P16	تحلیل گر سیاست	اندیشکده	۱۱	تحلیل سیاست‌های جمعیتی
P17	مدیریت اجرایی	نهاد عمومی	۱۶	تصمیم‌گیری سطح کلان
P18	ارتباطات سیاستی	نهاد دولتی / رسانه‌ای	۲۸	مدیریت افکار عمومی

شمائی از مضامین اصلی استخراجی از تحلیل مصاحبه‌های عمیق با خبرگان در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳. مضامین اصلی و زیرمضامین استخراج‌شده از تحلیل مصاحبه‌های خبرگان

Table 3. Main themes and subthemes derived from the analysis of expert interviews

مضمون اصلی	زیرمضمون	توصیف و تشریح مضمون
مضمون اول: زمینه‌های شکل‌گیری جمعیت‌شویی (پیشایندها)	فشارهای ساختاری ضعف‌های نهادی و حکمرانی عوامل شناختی و رفتاری	نابرابری‌های اقتصادی، تغییرات جمعیتی، محدودیت منابع و سایر عوامل ساختاری که زمینه بروز جمعیت‌شویی را فراهم می‌کنند. ضعف هماهنگی نهادی، سیاست‌گذاری کوتاه‌مدت، نبود نظام ارزیابی و نظارت مؤثر، و غلبه ملاحظات سیاسی بر تصمیم‌گیری. سوگیری‌های شناختی، ادراک نادرست تصمیم‌گیران، منافع فردی و سازمانی و رفتارهای فرصت‌طلبانه در مدیریت داده‌های جمعیتی.
مضمون دوم: الگوهای بروز جمعیت‌شویی (گونه‌ها)	جمعیت‌شویی مبتنی بر داده جمعیت‌شویی گفتمانی جمعیت‌شویی سیاستی جمعیت‌شویی فضایی	انتخاب، حذف یا برجسته‌سازی گزینشی داده‌ها و شاخص‌های جمعیتی برای ارائه تصویری مطلوب از وضعیت موجود. استفاده از روایت‌ها، شعارها و چارچوب‌های رسانه‌ای برای بازنمایی متفاوت واقعیت‌های جمعیتی. طراحی و اجرای سیاست‌های نمادین با هدف نمایش عملکرد، بدون اثربخشی واقعی در حل مسائل جمعیتی. تمرکز بر مناطق یا گروه‌های خاص برای ارائه تصویری مطلوب از وضعیت جمعیتی و نادیده گرفتن ناهمگونی‌های سرزمینی.
مضمون سوم: پیامدهای جمعیت‌شویی	تضعیف اعتماد عمومی ناکارآمدی سیاست‌های جمعیتی اتلاف منابع عمومی تضعیف حکمرانی جمعیتی	کاهش اعتماد شهروندان به آمارهای رسمی، سیاست‌های جمعیتی و نهادهای تصمیم‌گیر. کاهش اثربخشی سیاست‌ها به دلیل تصمیم‌گیری بر مبنای اطلاعات تحریف‌شده یا ناقص. تخصیص منابع مالی و انسانی به برنامه‌های نمایشی و کم‌اثر. کاهش شفافیت، پاسخ‌گویی و کیفیت تصمیم‌گیری در نظام حکمرانی جمعیتی.

عوامل زمینه‌ای و پیشایندهای جمعیت‌شویی

دربرمی‌گیرند و عوامل شناختی-رفتاری، نحوه ادراک، تفسیر و واکنش کنش‌گران به این شرایط را منعکس می‌کنند. از این‌رو، این سه دسته را باید ابعاد تحلیلی مکمل و درهم‌تنیده یک پدیده واحد دانست، نه طبقه‌بندی‌هایی مستقل و منفک.

پیشایندهای ساختاری

این محرک‌ها ریشه در شرایط عینی، کلان و بلندمدت اقتصادی، جمعیتی و اجتماعی دارند که امکان مداخله‌های اصیل و بنیادین را محدود ساخته و سیستم حکمرانی را به سمت اقدامات نمایشی و کم‌هزینه سوق می‌دهند. تحلیل داده‌ها نشان داد که پدیده

تحلیل داده‌ها نشان داد که عوامل زمینه‌ساز جمعیت‌شویی را می‌توان در سه سطح مکمل دسته‌بندی کرد: ساختاری، نهادی و شناختی-رفتاری (جدول ۴). این دسته‌بندی نه بر مبنای یک چارچوب از پیش تعیین‌شده، بلکه بر اساس الگوهای تکرارشونده استخراج‌شده از داده‌های مصاحبه شکل گرفت. با این حال، این سه سطح با ادبیات حکمرانی، نهادگرایی و علوم شناختی نیز هم‌خوانی دارد. عوامل ساختاری به شرایط کلان اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی اشاره دارند؛ عوامل نهادی، قواعد، سازوکارها و ترتیبات سازمانی و سیاستی را

هزینه‌ای ناچیز و بازدید رسانه‌ای قابل توجهی دارد» (مصاحبه ۲). این جانشینی اقدام نمایشی به جای سرمایه‌گذاری واقعی، یکی از مکانیسم‌های کلیدی استخراج‌شده از داده‌هاست.

سوم، شکاف عمیق بین عرضه و تقاضای نیروی کار، به‌ویژه در قالب پدیده فرار مغزها، به‌عنوان یک فشار ساختاری دیگر شناسایی شد. پاسخ نظام‌مند به این شکاف، نیازمند بازنگری در نظام آموزش، بازار کار و جذب نخبگان است. با این حال، یافته‌ها نشان می‌دهند پاسخ غالب، اقدامات واکنشی و نمایشی است. یک مشارکت‌کننده عضو هیئت علمی دانشگاه به این موضوع اشاره کرد: «مهاجرت نخبگان تبدیل به یک شوک ساختاری شده، اما پاسخ سیستم، اغلب تشکیل کارگروه‌های نمایشی و انتشار بیانیه‌های احساسی است، نه اصلاح نظام جذب و نگهداری استعدادها. چون دومی هزینه‌بر، زمان‌بر و فاقد قابلیت نمایش فوری است» (مصاحبه ۶). این گزاره، اولویت‌دهی به قابلیت نمایش بر کارآمدی را در مواجهه با شوک‌های ساختاری آشکار می‌سازد. عدم تعادل‌های جمعیتی-فضایی و تمرکز جمعیت در کلان‌شهرها، تخلیه جمعیتی مناطق پیرامونی و مهاجرت نیروی انسانی متخصص، فشار مضاعفی بر سیاست‌های جمعیتی وارد می‌کند. تحلیل مصاحبه‌ها نشان داد که این عدم تعادل‌ها اغلب در سیاست‌ها و روایت‌های رسمی نادیده گرفته یا ساده‌سازی می‌شوند، زیرا پرداختن به آنها مستلزم بازنگری در الگوهای توسعه منطقه‌ای است. به تعبیر یکی از مشارکت‌کنندگان: «ما درباره کاهش جمعیت حرف می‌زنیم، اما کمتر می‌پرسیم چرا جوان‌ها از بعضی مناطق می‌روند و بر نمی‌گردند» (مصاحبه ۱۱). این نابرابری‌ها راه‌حل‌های پیچیده‌ای می‌طلبند که در این حوزه نیز، گزینش گفتمانی جایگزین توزیع عادلانه منابع می‌شود. به بیان یکی از تحلیل‌گران، «به‌جای تخصیص بودجه واقعی برای توسعه متوازن مناطق، ترجیح داده می‌شود در گزارش‌ها بر روی رشد نمادین یک شهر جدید یا یک پروژه خاص به‌عنوان پاسخ به تمرکز جمعیت تأکید شود» (مصاحبه ۵).

چهارمین پیشایند ساختاری، محدودیت منابع مالی و زمانی دولت‌ها در مواجهه با بحران‌های هم‌زمان است. یافته‌ها نشان می‌دهد که سیاست‌های جمعیتی در رقابت با اولویت‌های فوری اقتصادی و اجتماعی قرار می‌گیرند و همین امر سیاست‌گذاران را به سمت اقداماتی سوق می‌دهد که کمترین هزینه و بیشترین بازده نمادین را داشته باشند. یکی از مصاحبه‌شوندگان این وضعیت را چنین توصیف می‌کند: «سیاست جمعیتی شده بخشی از گزارش عملکرد مهم این است که چیزی برای ارائه وجود داشته باشد، نه اینکه اثرش چه زمانی دیده شود» (مصاحبه ۱۰).

درنهایت، فشار مستقیم افکار عمومی و رسانه‌ها برای دیدن اقدامات ملموس و سریع، به‌عنوان یک عامل ساختاری تسهیل‌کننده عمل می‌کند. این فشار، افق برنامه‌ریزی را کوتاه می‌کند. یک مشارکت‌کننده با تجربه اجرایی بیان کرد: «مسئله فقط کمبود بودجه نیست؛ مشکل،

جمعیت‌شویی پیش از هر چیز، پاسخ تعاملی نظام حکمرانی به یک سری فشارهای ساختاری لاینحل یا به ظاهر غیرقابل مدیریت است. این فشارهای کلان، فضایی را ایجاد می‌کنند که در آن اقدامات نمایشی و گفتمانی به‌عنوان جایگزین کم‌هزینه‌تر و کم‌ریسک‌تر برای مداخلات بنیادین، عقلانی جلوه می‌کنند. یافته‌ها حاکی از آن است که این فشارهای ساختاری عمدتاً در پنج محور اصلی به شرح زیر تجلی می‌یابند.

نخستین و پرتکرارترین محرک ساختاری شناسایی‌شده، تشدید بحران‌های انباشته جمعیتی است؛ به‌ویژه کاهش پایدار یا نوسانی نرخ باروری، شتاب‌گیری سالمندی جمعیت و افزایش نسبت وابستگی. مشارکت‌کنندگان تأکید داشتند که این تحولات ماهیتی بلندمدت دارند و آثار آنها به تدریج نمایان می‌شود، درحالی که نظام حکمرانی معمولاً در معرض مطالبات کوتاه‌مدت برای ارائه نتایج فوری قرار دارد. یکی از مصاحبه‌شوندگان در این باره اظهار می‌کند: «مسئله جمعیت مثل یک بحران یک‌شبه نیست؛ سال‌ها طول می‌کشد شکل بگیرد، اما از ما انتظار دارند با یک سیاست فوری آمار را برگردانیم» (مصاحبه ۷). به‌عنوان مثال دیگر، یکی از سیاست‌گذاران پیشین با اشاره به این تنش اذعان می‌کند: «وقتی با کسری بودجه مزمن مواجه می‌شویم و از طرفی شاخص سالمندی هر سال رکورد می‌زند، عملاً توان مالی برای اجرای طرح‌های حمایتی واقعی مثل مسکن ارزان یا مراقبت بهداشتی رایگان برای خانواده‌ها را نداریم. در چنین شرایطی، راهی جز راه‌اندازی یک پویش ملی نمادین و پرهیاهو با هزینه اندک باقی نمی‌ماند» (مصاحبه ۹). این گزاره به‌وضوح تعامل میان محدودیت مالی و فشار جمعیتی را به‌عنوان بستری برای ظهور کنش نمادین نشان می‌دهد.

دومین پیشایند ساختاری، فشار فزاینده بر نظام‌های اقتصادی و رفاهی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که افزایش هزینه‌های بازنشستگی، سلامت و حمایت اجتماعی در کنار محدودیت منابع مالی دولت‌ها، فضای سیاست‌گذاری را به شدت تنگ می‌کند. در چنین شرایطی، اصلاحات ساختاری واقعی (مانند اصلاح بازار کار، ارتقای امنیت شغلی یا بازطراحی نظام حمایت از خانواده) به‌عنوان گزینه‌هایی پرهزینه، زمان‌بر و سیاسی تلقی می‌شوند. یکی از خبرگان سیاست‌گذاری تصریح می‌کند: «همه می‌دانند بدون امنیت شغلی و مسکن، تصمیم به فرزندآوری تغییر نمی‌کند، اما این‌ها اصلاحات پرهزینه‌ای است که کسی حاضر نیست مسئولیتش را بپذیرد» (مصاحبه ۳). حتی هنگامی که اراده‌ای برای اصلاحات ساختاری وجود دارد، کمبود بودجه (و محدودیت شدید منابع مالی دولت)، این اراده را به سمت اقدامات مشابه اما کم‌اثرتر سوق می‌دهد. یک اقتصاددان در این رابطه توضیح می‌دهد که اصلاح نظام بازنشستگی یا ایجاد زیرساخت‌های مراقبت از سالمند، هزینه‌هایی کلان و بلندمدت طلب می‌کند در حالی که «تأسیس یک ستاد نمادین یا انتشار گزارش‌های امیدبخش درباره رشد مولید در یک منطقه خاص،

یک کنفرانس مطبوعاتی از اقدام نوآورانه رونمایی شود. مأموریت تمام است» (مصاحبه ۱۴). این گزاره نشان می‌دهد که معیار موفقیت از تحقق واقعی به اهداف به ایجاد تصور تحقق اهداف تغییر می‌یابد.

چهارم، تعدد و پراکندگی نهادهای تصمیم‌گیر در حوزه جمعیت، همراه با فقدان هماهنگی و یکپارچگی سیاستی، فضای آشفتگی و عدم مسئولیت‌پذیری روشن ایجاد می‌کند. هنگامی که مسئولیت یک بحران جمعیتی بین چندین وزارتخانه، سازمان و شورا پراکنده است، امکان اجتناب از پاسخ‌گویی و ارجاع مشکل به نهاد دیگر فراهم می‌شود. این پراکندگی، اجرای هرگونه اصلاح ساختاری منسجم را دشوار، اما راه را برای اعلام برنامه‌های جزیره‌ای و فاقد پشتوانه اجرایی توسط هر نهاد به‌صورت مستقل، هموار می‌کند. پنجم، فقدان سازوکارهای مؤثر پاسخ‌گویی و بازخورد اجتماعی، حلقه اتصال بین سیاست‌گذار و ذی‌نفعان را قطع می‌کند. در غیاب نهادهای قوی جامعه مدنی، رسانه‌های مستقل و مکانیسم‌های شفاف دادخواهی، ارزیابی عمومی از سیاست‌ها عمدتاً به روایت رسمی دولتی وابسته می‌ماند. یکی از مصاحبه‌شوندگان با اشاره به این نکته گفت: «در غیاب نهادهای بازخوردگیر و ارزیاب مستقل، همین‌که یک برنامه جمعیتی در خبرهای شبانه معرفی شود، به‌عنوان اقدام موفق قلمداد می‌شود، حتی اگر هیچ‌گاه پیاده‌سازی نشود یا اثری نداشته باشد» (مصاحبه ۱۷). این شرایط، انحصار در تعریف موفقیت را برای حکومت ایجاد می‌کند.

پیشایندهای شناختی-رفتاری

این پیشایندها به‌نحوه ادراک، تفسیر و ساده‌سازی واقعیت‌های جمعیتی توسط کنش‌گران سیاستی مربوط می‌شوند و توضیح می‌دهند که چرا حتی در غیاب نیت فریبکارانه، سیاست‌های نمایی می‌توانند تداوم یابند. این سطح از تحلیل، نشان می‌دهد که چگونه این عوامل ذهنی، ادراک از مسئله، تعریف گزینه‌های ممکن و ارزیابی موفقیت را به‌گونه‌ای شکل می‌دهند که راه را برای پذیرش و تداوم اقدامات نمایی هموار می‌سازند. چهار سازوکار شناختی-رفتاری کلیدی از داده‌ها ظهور کرد.

نخستین پیشایندها شناختی، سوگیری تأییدی در تفسیر داده‌های جمعیتی است طوری که سیاست‌گذاران تمایل دارند آن دسته از داده‌ها و شاخص‌هایی را برجسته کنند که با پیش‌فرض‌ها، ترجیحات ایدئولوژیک یا اهداف از پیش تعیین‌شده آنها هم‌خوانی دارد و در مقابل، داده‌های ناسازگار را نادیده بگیرند یا کم‌اهمیت جلوه دهند. یکی از مصاحبه‌شوندگان در این‌باره بیان می‌کند: «اگر عددی با سیاست مورد علاقه سازگار نباشد، معمولاً گفته می‌شود که روش محاسبه‌اش ایراد دارد» (مصاحبه ۹). یک جمعیت‌شناس در مصاحبه خود باوضوح به این مکانیسم اشاره کرد: «گاهی خود سیاست‌گذار فکر می‌کند دارد کار درست را انجام می‌دهد. او فقط داده‌هایی را می‌بیند که نشان می‌دهد اقدامش مؤثر بوده، و گزارش‌های متناقض یا پیامدهای منفی را نادیده می‌گیرد یا به عوامل

فوریت زمانی است. سیاست‌گذار نسل بعدی را نمی‌بیند، فشار امروز رسانه و مجلس را می‌بیند. پس به‌جای سرمایه‌گذاری روی آموزش و اشتغال جوانان که نتیجه‌اش را ۱۰ سال بعد می‌بینی، همان اعلام آمارهای دستکاری‌شده یا وعده‌های حمایتی نمایی را انتخاب می‌کند» (مصاحبه ۴). در این سطح، جمعیت‌شویی نه ناشی از خطای فردی سیاست‌گذاران، بلکه حاصل ناهماهنگی بنیادین میان ماهیت بلندمدت تحولات جمعیتی و منطق کوتاه‌مدت تخصیص منابع و پاسخ‌گویی سیاستی است.

پیشایندهای نهادی

این سطح از پیشایندها توضیح می‌دهد که چرا و چگونه ساختارهای حاکمیتی، به‌جای مهار یا افشای اقدامات نمایی، خود به عاملی تسهیل‌گر و حتی مشوق آن تبدیل می‌شوند. نخستین و حیاتی‌ترین مکانیسم، ضعف بنیادین شفافیت و فقدان نهادهای مستقل ارزیابی و پایش در چرخه سیاست‌گذاری جمعیتی است. یافته‌ها حاکی از آن است که در غیاب نهادهایی با اختیار و استقلال کافی برای راستی‌آزمایی داده‌ها و سنجش عینی پیامدهای سیاست‌ها، مرز بین اقدام واقعی و نمایی به‌سرعت محو می‌شود. یکی از کارشناسان ارشد مرکز آمار ایران با تأکید بر این خلاء می‌گوید: «آمار مهاجرت را یک نهاد اعلام می‌کند، آمار باروری را نهادی دیگر و هر دو تحت تأثیر دستورات سیاسی بالادست هستند. وقتی نهاد مستقل آمار و ارزیابی وجود ندارد، هر عددی را می‌توان به‌عنوان دستاورد یا کنترل بحران ارائه داد» (مصاحبه ۸). این وضعیت به چرخه بسته خودتأییدی نهادی می‌انجامد، جایی که تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان داده، هر دو ذی‌نفع نمایش موفقیت هستند.

دوم، کوتاه بودن افق برنامه‌ریزی به دلیل چرخه‌های زمانی محدود انتخاباتی یا اجرایی است که ناهماهنگی زمانی میان چالش‌های بلندمدت جمعیتی و دوره‌های پاسخ‌گویی کوتاه‌مدت سیاست‌مداران، انگیزه‌ها را به شدت مخدوش می‌کند. یک سیاست‌گذار دولتی به‌وضوح این تناقض را بیان می‌کند: «چرخه تصمیم‌گیری ما کوتاه‌مدت و انتخاباتی است. یک برنامه ۵ یا ۱۰ ساله جمعیتی طراحی می‌شود، اما با تغییر دولت، تمام می‌شود و برنامه نمایی جدیدی جایگزین آن می‌گردد. این بی‌ثباتی، خود بستر شویندگی است» (مصاحبه ۱۳). در چنین شرایطی، سیاست‌گذاری سیاسی بر روی دستاوردهای سریع و آشکار، چه واقعی و چه نمادین، به استراتژی منطقی بازیگران تبدیل می‌شود.

سوم، سیاسی و ایدئولوژیک شدن فرآیندهای تولید و انتشار داده‌های جمعیتی به‌عنوان یک مکانیسم قدرتمند از دل داده‌ها ظاهر شد. در این حالت، آمار و ارقام به ابزاری برای پیشبرد روایت‌های خاص حکومتی تبدیل می‌شوند، نه بازنمایی واقعیت‌های اجتماعی. یکی از مشارکت‌کنندگان با تجربه در نهادهای اجرایی خاطرنشان کرد: «در بسیاری موارد، سیاست جمعیتی را یک شورای غیرتخصصی و سیاسی تصویب می‌کند. نظارت بر اجرا و ارزیابی اثرات آن با کسی نیست. پس کافی است در

چهارم، نیاز روانی به احساس کنترل و کاهش ابهام در مواجهه با آینده‌ای نامطمئن ناشی از تحولات جمعیتی، به‌عنوان یک پیش‌ران قوی عمل می‌کند. اجرای یک سیاست نمایشی (حتی اگر اثربخشی واقعی نداشته باشد) این توهم کنترل را ایجاد می‌کند که اقدامی صورت گرفته است. این احساس برای مقامات و جامعه در شرایط بحرانی آرامش‌بخش است. یک مصاحبه‌شونده با اشاره به این مکانیسم توضیح داد: «وقتی اعداد مهاجرت نخبگان وحشتناک است، اعلام تصویب یک سند جامع یا تشکیل یک کارگروه ویژه بلافاصله این پیام را می‌فرستد که وضع تحت کنترل است. این عمل، بیشتر عملکردی روانی برای مدیریت اضطراب جمعی دارد تا یک مداخله کارکردی» (مصاحبه ۱۱). ترجیح روایت‌های ساده و امیدبخش بر واقعیت‌های پیچیده و ناخوشایند است. یافته‌ها نشان می‌دهد که سیاست‌گذاران و حتی کارشناسان، در تعامل با افکار عمومی و رسانه‌ها، تمایل دارند تصویری کنترل‌پذیر و خوش‌بینانه از آینده جمعیت ارائه دهند. این ترجیح روایی، زمینه را برای برجسته‌سازی سیاست‌های نمادین و کم‌اثر فراهم می‌سازد. یکی از مشارکت‌کنندگان، در توصیف پیوند میان فشارهای ساختاری، محدودیت‌های نهادی و گرایش به اقدامات نمادین، تجربه خود را به‌صورت زیر بیان کرد: «در بسیاری از موارد مسئله اصلی این نیست که سیاست‌گذاران از بحران جمعیتی آگاه نیستند؛ بلکه محدودیت منابع، فشار افکار عمومی و ضرورت ارائه پاسخ‌های سریع موجب می‌شود تصمیم‌هایی اتخاذ شود که بیش از آنکه مسئله را حل کنند، پیام کنترل اوضاع را منتقل کنند. در چنین شرایطی، تشکیل کارگروه‌ها، تصویب اسناد یا اعلام برنامه‌های جدید، اگرچه در کوتاه‌مدت نشانه‌ای از اقدام تلقی می‌شود، اما در عمل لزوماً به تغییر معنادار در شاخص‌های جمعیتی منجر نمی‌شود و حتی ممکن است تصمیم‌گیران را از پرداختن به ریشه‌های ساختاری مسئله دور کند» (مصاحبه ۱۲).

این روایت به‌خوبی نشان می‌دهد که از دیدگاه مشارکت‌کنندگان، جمعیت‌شویی صرفاً نتیجه یک تصمیم منفرد یا رفتار فردی نیست، بلکه حاصل برهم‌کنش فشارهای ساختاری، محدودیت‌های نهادی و سازوکارهای شناختی در فرایند سیاست‌گذاری است. جدول ۴ خلاصه‌ای از مولفه‌های زمینه‌ای و پیشایندهای ارائه می‌دهد. درمجموع، یافته‌های این بخش نشان می‌دهد که جمعیت‌شویی زمانی شکل می‌گیرد که فشارهای ساختاری، محدودیت‌های نهادی و سازوکارهای شناختی به‌صورت هم‌زمان عمل کنند. به بیان دیگر، هیچ‌یک از این عوامل به‌تنهایی برای شکل‌گیری این پدیده کافی نیستند، بلکه تعامل آنها زمینه‌ای را فراهم می‌کند که در آن، اقدامات نمادین و بازنمایی‌گزینشی داده‌های جمعیتی به راهبردی برای مدیریت ادراک عمومی تبدیل می‌شود.

خارجی نسبت می‌دهد». این سوگیری منجر به ایجاد حلقه‌های بسته بازخورد مثبت کاذب می‌شود، جایی که نشانه‌های محدود از موفقیت، به‌جای بازاندیشی، باعث تعمیق همان مسیر نمایشی می‌گردد (مصاحبه ۱۶).

دوم، سلطه اثر روایت‌پردازی ساده‌ساز در گفتمان عمومی است که با تغییر در نحوه بیان، مقایسه یا بصری‌سازی شاخص‌های جمعیتی می‌تواند ادراک موفقیت یا شکست سیاست‌ها را به‌طور معناداری تغییر دهد، بدون آنکه تغییر واقعی در وضعیت جمعیتی رخ داده باشد. یکی از مشارکت‌کنندگان اشاره می‌کند: «گاهی فقط با عوض کردن مبنای مقایسه، یک روند نزولی تبدیل به خبر موفقیت می‌شود» (مصاحبه ۸). نحوه ارائه یک مسئله جمعیتی به شدت بر درک از ماهیت مشکل و راه‌حل‌های قابل‌قبول تأثیر می‌گذارد. یافته‌ها حاکی از آن است که روایت‌های پیچیده، چندان‌عاملی و بلندمدت جمعیت‌شناختی، معمولاً در عرصه عمومی و رسانه‌ای به روایت‌های قهرمانانه، تک‌علتی و فوری‌نگر تقلیل می‌یابند. یک تحلیلگر رسانه در این رابطه توضیح می‌دهد: «عموم مردم و رسانه‌ها هم در این بازی شریک‌اند. آنها توضیحات پیچیده را نمی‌پسندند. یک شعار ساده مانند -با فرزند بیشتر، کشور قوی‌تر- یا -مهاجرت را متوقف کردیم- برایشان جذاب‌تر و قابل فهم‌تر است. سیستم نیز همین خوراک ساده و قاب‌بندی‌شده را به آنها می‌دهد» (مصاحبه ۱۱). این قاب‌بندی، فضای سیاستی را به سمت پاسخ‌های نمایشی و پرهیاهو سوق می‌دهد که مستقیم و نمادین با آن روایت ساده ارتباط برقرار می‌کنند.

سوم، محدودیت‌های ذهنی در پردازش اطلاعات پیچیده و عقلانیت محدود نقش بسزایی ایفا می‌کند. پیچیدگی بالای پدیده‌های جمعیتی، عدم قطعیت نتایج و فاصله زمانی میان سیاست و پیامد، ظرفیت پردازش تصمیم‌گیران را تحت فشار قرار می‌دهد. در چنین شرایطی، استفاده از شاخص‌های ساده، روایت‌های خطی و راه‌حل‌های فوری به‌عنوان میانبرهای شناختی رواج می‌یابد. یکی از مشارکت‌کنندگان این وضعیت را چنین توصیف می‌کند: «واقعیت جمعیت خیلی پیچیده‌تر از آن است که در یک جلسه مدیریتی توضیح داده شود؛ ناچار ساده‌سازی می‌شود» (مصاحبه ۱). سیاست‌گذاران و شهروندان در مواجهه با سیستم‌های به‌هم‌پیوسته و پویای جمعیتی (که دارای تأخیرهای زمانی طولانی و اثرات غیرخطی هستند) به ساده‌سازی افراطی و تکیه بر راه‌حل‌های آشنا روی می‌آورند. این امر منجر به ترجیح اقدامات کوتاه‌مدت و ملموس بر برنامه‌های پیچیده و نتایج ناملموس بلندمدت می‌شود. یکی از مشارکت‌کنندگان با تجربه در مدیریت دولتی به یک پرسش کلیدی در جلسات تصمیم‌گیری اشاره کرد که این گرایش را نمایان می‌سازد: «سؤال غالب این است: چه کاری می‌توانیم فوری انجام دهیم که دیده شود؟ نه اینکه اثربخش‌ترین راهکار چیست؟» (مصاحبه ۱۸).

جدول ۴. پیشایندها و مولفه‌های زمینه‌ساز جمعیت‌شویی

Table 4. Antecedents and contextual factors of demographic washing

مضمون اصلی	مضامین محوری برآمده از داده‌ها	نمونه‌هایی از گزاره‌های مصاحبه
پیشایند ساختاری	فشار ناشی از کاهش باروری؛ پیری شتابان جمعیت؛ بحران بودجه‌ای دولت؛ شکاف نیروی کار؛ نابرابری‌های نسلی و فضایی؛ فشار افکار عمومی برای اقدام فوری.	«وقتی توان مالی برای طرح‌های حمایتی واقعی را ندارم، راهی جز راه‌اندازی پویش ملی نمادین با هیاهوی رسانه‌ای باقی نمی‌ماند.» (مصاحبه ۴) «پاسخ به مهاجرت نخبگان، اغلب تشکیل کارگروه‌های نمایی است، نه اصلاح نظام جذب استعدادها» (مصاحبه ۱۲).
پیشایند نهادی	ضعف شفافیت داده‌ها؛ فقدان نهاد مستقل ارزیابی؛ چرخه‌های کوتاه انتخاباتی؛ سیاسی شدن آمار؛ پاسخ‌گویی محدود؛ تعدد نهادهای تصمیم‌گیر فاقد هماهنگی.	«وقتی نهاد مستقل ارزیابی وجود ندارد، هر عددی را می‌توان به‌عنوان دستاورد ارائه داد.» (مصاحبه ۹). «کافی است در یک کنفرانس از اقدام نوآورانه رونمایی شود. ماموریت تمام است.» (مصاحبه ۱۷).
پیشایند شناختی-رفتاری	سوگیری تأییدی؛ عقلانیت محدود و تمایل به راه‌حل‌های ساده؛ اثر قاب‌بندی رسانه‌ای؛ ترجیح روایت‌های نمادین؛ کاهش تحمل ابهام.	«سیاست‌گذار فقط داده‌های همسو با اقدامش را می‌بیند. این یک شویندگی ناخودآگاه است.» (مصاحبه ۶) «پرسش اصلی این است: چه کاری فوری انجام دهیم که دیده شود؟ نه اثربخش‌ترین راه‌حل چیست؟» (مصاحبه ۱۸).

گونه‌شناسی و سازوکارهای جمعیت‌شویی

گونه‌شناسی در پژوهش‌های نظری نقش مهمی در انتقال مفاهیم انتزاعی به سطح تحلیلی دارد و امکان مقایسه، تعمیم و توسعه نظری را فراهم می‌سازد. در مورد جمعیت‌شویی، ارائه یک گونه‌شناسی تحلیلی به درک این نکته کمک می‌کند که این پدیده نه به‌صورت یکنواخت، بلکه در قالب الگوهای متنوع و در حوزه‌های مختلف حکمرانی جمعیتی بروز می‌یابد. گونه‌شناسی پیشنهادی این مقاله بر اساس دو معیار اصلی شکل گرفته است: نوع ابزار مورد استفاده (سیاست، داده، فضا، گفتمان) و سطح مداخله (ملی، نهادی، محلی).

جمعیت‌شویی از طریق مجموعه‌ای از سازوکارهای به‌هم‌پیوسته عمل می‌کند که نقش واسط میان پیشایندهای ساختاری، نهادی و شناختی و پیامدهای سیاسی و اجتماعی این پدیده را ایفا می‌نمایند. این سازوکارها توضیح می‌دهند که جمعیت‌شویی چگونه عمل کرده و چگونه فشارهای بیرونی و محدودیت‌های درونی نظام حکمرانی به کنش‌های نمادین، گزینشی و کم‌اثر در حوزه سیاست‌های جمعیتی ترجمه می‌شوند. بر اساس تحلیل داده‌ها، این سازوکارها در چهار محور اصلی قابل صورت‌بندی هستند.

جمعیت‌شویی داده‌محور

نخستین سازوکار محوری جمعیت‌شویی، گزینش آگاهانه یا نیمه‌آگاهانه داده‌های جمعیتی و قاب‌بندی آنها در راستای روایت رسمی سیاست‌گذار است. در این سازوکار، داده‌ها نه به‌عنوان ابزار کشف واقعیت، بلکه به‌مثابه منابعی برای مشروعیت‌بخشی به تصمیمات موجود مورد استفاده قرار می‌گیرند. یافته‌ها نشان می‌دهد که این فرایند غالباً از طریق برجسته‌سازی شاخص‌های مطلوب و کم‌اهمیت جلوه‌دادن یا حذف شاخص‌های هشداردهنده انجام می‌شود. جمعیت‌شویی آماری، بر استفاده گزینشی یا جهت‌دار از داده‌ها و

شاخص‌های جمعیتی تمرکز دارد. در این الگو، تغییرات جزئی یا مقطعی در برخی شاخص‌ها به‌عنوان شواهدی از موفقیت سیاست‌ها برجسته می‌شوند، در حالی که روندهای بلندمدت یا شاخص‌های مکمل که ممکن است تصویر متفاوتی ارائه دهند، نادیده گرفته می‌شوند. این نوع جمعیت‌شویی اغلب با گزارش‌های رسمی، نمودارهای ساده‌شده و مقایسه‌های محدود زمانی همراه است. «ما معمولاً سراغ آماری می‌رویم که نشان بدهد اوضاع تحت کنترل است؛ نه آماری که سؤال‌های سخت ایجاد کند» (مصاحبه ۸).

جمعیت‌شویی آماری نه‌تنها به گمراهی افکار عمومی منجر می‌شود، بلکه می‌تواند فرآیند سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد را نیز تضعیف کند. هنگامی که داده‌ها در خدمت روایت‌سازی قرار می‌گیرند، امکان تشخیص دقیق علل ساختاری مسائل جمعیتی کاهش می‌یابد و تصمیم‌گیری‌های بعدی بر مبنای تصویری ناقص یا خوش‌بینانه صورت می‌گیرد. یکی از مصاحبه‌شوندگان در این زمینه تصریح می‌کند: «این نوع گزینش داده‌ای باعث می‌شود تصویر ارائه‌شده از وضعیت جمعیتی، ناقص اما اقناع‌کننده باشد و امکان طرح اصلاحات ساختاری پرهزینه به حاشیه رانده شود» (مصاحبه ۱۵).

جمعیت‌شویی گفتمانی و رسانه‌ای

جمعیت‌شویی گفتمانی، به نحوه روایت‌سازی پیرامون سیاست‌ها و تحولات جمعیتی مربوط می‌شود. در این الگو، زبان پیشرفت، امید، آینده‌نگری و مسئولیت‌پذیری به‌طور گسترده مورد استفاده قرار می‌گیرد تا تصویری مثبت از وضعیت جمعیتی ترسیم شود. این روایت‌ها معمولاً بر داستان‌های موفقیت فردی، آمارهای منتخب یا نمادهای فرهنگی تمرکز دارند و از پرداختن به محدودیت‌ها، تضادها و هزینه‌های اجتماعی سیاست‌ها اجتناب می‌کنند.

دومین سازوکار، غلبه منطق نمادین بر منطق اثربخشی در طراحی و اجرای سیاست‌های جمعیتی است. در این چارچوب، اقداماتی در

ریشه‌های اقتصادی را کنار می‌گذاریم، طبیعتاً راه‌حل‌ها هم شعاری می‌شوند» (مصاحبه ۱۰). این ساده‌سازی تحلیلی، امکان ارائه سیاست‌های کم‌هزینه و غیرساختاری را فراهم می‌کند، اما در بلندمدت به ناتوانی سیاست‌ها در تغییر روندهای جمعیتی می‌انجامد.

گونه نمادین فضائی

چهارمین سازوکار کلیدی یعنی جمعیت‌شویی فضایی به پروژه‌ها و مداخلات مکانی اشاره دارد که در مقیاس محدود یا در نقاط خاصی اجرا می‌شوند، اما به‌عنوان نشانه‌هایی از تحول جمعیتی در مقیاس کلان معرفی می‌گردند. ایجاد فضاهای نمادین مانند پارک‌های ویژه سالمندان، مجموعه‌های مسکونی جوان‌محور یا مناطق دوست‌دار خانواده، نمونه‌هایی از این رویکرد هستند که به دلیل قابلیت بالای دیده‌شدن و ملموس‌بودن، نقش مهمی در بازنمایی سیاست‌های جمعیتی ایفا می‌کنند. مسئله اصلی در این گونه از جمعیت‌شویی آن است که این پروژه‌ها اغلب بدون پیوند با برنامه‌ریزی فضایی جامع، عدالت جغرافیایی و توسعه متوازن اجرا می‌شوند. در نتیجه، دستاوردهای محلی و محدود به‌عنوان شواهدی از موفقیت سیاست‌های جمعیتی کلی ارائه می‌شوند، درحالی‌که نابرابری‌های ساختاری فضایی و نسلی همچنان پابرجا باقی می‌مانند.

در این نوع از جمعیت‌شویی، منطق کوتاه‌مدت بر سیاست‌گذاری جمعیتی غالب است. در این چارچوب، تصمیمات و اقداماتی ترجیح داده می‌شوند که نتایج آنها در بازه‌های زمانی کوتاه قابل ارائه و گزارش باشد، حتی اگر فاقد پایداری باشند. اصلاحات ساختاری که نیازمند زمان، اجماع و تحمل هزینه سیاسی هستند، به‌تعویق می‌افتند. به گفته یکی از سیاست‌گذاران: «هیچ مدیری دوست ندارد نتیجه سیاستی را ببیند که در دوره بعدی به ثمر می‌نشیند» (مصاحبه ۳). این سازوکار، جمعیت‌شویی را به راهبردی سازگار با چرخه‌های مدیریتی و انتخاباتی تبدیل می‌کند.

به‌طور کلی، یافته‌های این بخش نشان می‌دهد که جمعیت‌شویی از طریق یک ابزار یا یک اقدام مشخص تحقق نمی‌یابد، بلکه در نتیجه هم‌افزایی روایت‌سازی، انتخاب‌گزینی داده‌ها، سیاست‌های نمادین و بازنمایی رسانه‌ای شکل می‌گیرد. از این‌رو، گونه‌های شناسایی‌شده را باید نمودهای مختلف یک سازوکار مشترک دانست، نه پدیده‌هایی مستقل از یکدیگر.

پیامدهای جمعیت‌شویی

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که جمعیت‌شویی صرفاً یک انحراف مقطعی در سیاست‌گذاری جمعیتی نیست، بلکه پدیده‌ای است با پیامدهای چندلایه، انباشتی و بلندمدت که بر کیفیت حکمرانی، اعتماد عمومی، عدالت اجتماعی و حتی جایگاه علم در تصمیم‌گیری

اولویت قرار می‌گیرند که قابلیت دیده‌شدن رسانه‌ای، گزارش‌دهی سریع و تولید نشانه‌های ظاهری «کنش‌گری فعال دولت» را داشته باشند، حتی اگر تأثیر واقعی آنها بر رفتارهای جمعیتی محدود باشد. یکی از مدیران اجرایی در این خصوص بیان می‌کند: «اگر یک سیاست خوب دیده نشود، انگار اصلاً وجود نداشته؛ بنابراین اول از همه به دیده‌شدن فکر می‌کنیم» (مصاحبه ۱۷). این سازوکار سبب می‌شود سیاست‌های جمعیتی به مجموعه‌ای از کنش‌های نمایشی و کوتاه‌مدت فروکاسته شوند که بیشتر پاسخ‌گوی منطق ارتباطی و رسانه‌ای هستند تا منطق حل مسئله.

گونه سیاست محور

در کشورهایی با بحران کاهش جمعیت و پیری، گاه به‌جای اصلاحات اساسی در حمایت از خانواده (مانند مسکن ارزان، مراقبت کیفی از کودک، امنیت شغلی مادران و تعادل کار-زندگی)، اقداماتی نمادین صورت می‌گیرد. برای نمونه، پرداخت وام‌های کوچک یا اهدای جوایزی تبلیغاتی برای تولد فرزند، تبلیغ می‌شود. اما تحقیقات نشان می‌دهد چنین مشوق‌های اقتصادی به خودی خود و به‌عنوان اقدام تک‌بعدی اثربخشی محدودی دارند و بدون در نظر گرفتن عوامل فرهنگی-اجتماعی و حقوقی، نمی‌توانند روندهای اساسی باروری را تغییر دهند. به بیان پژوهشگران، تمرکز صرف بر انگیزه‌های اقتصادی (مانند پرداخت پاداش به‌ازای تولد فرزند) یک رویکرد یک‌بعدی است که پیچیدگی تصمیمات باروری را نادیده می‌گیرد و از تأثیر محدود این مشوق‌ها، به‌خصوص در گروه‌های درآمدی بالاتر، خبر می‌دهد. به‌عبارت دیگر، سیاست‌های نمایشی باروری، بدون ایجاد بسترهای ضروری مانند رفاه اجتماعی و تساوی جنسیتی، بیشتر جنبه «شستن» (پوشاندن) مشکلات واقعی را دارد.

جمعیت‌شویی سیاست‌محور به اقداماتی اشاره دارد که در قالب سیاست‌ها یا برنامه‌های رسمی جمعیتی معرفی می‌شوند، اما عمدتاً ماهیتی نمایشی، مقطعی و کم‌هزینه دارند. این سیاست‌ها معمولاً با تمرکز بر مشوق‌های مالی محدود، بسته‌های تشویقی کوتاه‌مدت یا شعارهای نمادین طراحی می‌شوند و فاقد پیوند با اصلاحات اساسی در بازار کار، نظام رفاه، مسکن یا مراقبت از کودکان هستند. قابلیت بالای این سیاست‌ها برای اعلام عمومی و گزارش‌دهی، آنها را به ابزارهایی مناسب برای نمایش تعهد دولت به مسائل جمعیتی تبدیل می‌کند.

به‌عبارت دیگر، سازوکار سوم، جداسازی پدیده‌های جمعیتی از بسترهای اجتماعی و اقتصادی آنها است. در بسیاری از روایت‌های سیاستی، عواملی مانند ناامنی شغلی، بحران مسکن، نابرابری جنسیتی و ضعف نظام رفاهی به‌طور نظام‌مند از تحلیل مسائل جمعیتی حذف می‌شوند و مسئله به سطح رفتار فردی یا فرهنگی تقلیل می‌یابد. یکی از مصاحبه‌شوندگان این وضعیت را چنین توصیف می‌کند: «وقتی

حقوق زنان، تنش‌های اجتماعی و اقتصادی بیشتری به بار می‌آورد. به‌طور خلاصه، جمعیت‌شویی ممکن است در کوتاه‌مدت تصویر را مثبت جلوه دهد، ولی در بلندمدت و از دید مشارکت‌کنندگان باعث هدررفت منابع و از دست رفتن فرصت اصلاح ساختار می‌شود. در نتیجه، جمعیت‌شویی نه تنها مسئله را حل نمی‌کند، بلکه فرصت اصلاحات واقعی را نیز از بین می‌برد.

تعمیق بی‌عدالتی‌های نسلی و اجتماعی

یکی از پیامدهای کمتر دیده شده جمعیت‌شویی، انتقال هزینه‌ها به نسل‌های آینده است. سیاست‌های نمایشی کوتاه‌مدت، با به تعویق انداختن اصلاحات ساختاری، بار بحران‌های جمعیتی را بر دوش نسل‌های بعدی می‌گذارند و شکاف‌های نسلی، فضایی و اجتماعی را تشدید می‌کنند. یکی از مصاحبه‌شوندگان این مسئله را چنین توضیح می‌دهد: «جمعیت‌شویی یعنی امروز گزارش خوب بدهیم و فردا را به نسل بعدی بسپاریم» (مصاحبه ۱۳).

پروژه‌ها یا آمار نمایشی ممکن است بحث را از اصلاحات اساسی منحرف کنند و در نتیجه مشکلات ساختاری (مانند کمبود مسکن یا تبعیض شغلی) باقی بمانند. این وضعیت به پنهان‌سازی نارسایی‌ها و تأخیر در ارائه راه‌حل‌های اساسی می‌انجامد. مطالعات نشان داده‌اند که این نوع شیوه‌های پوششی می‌تواند نابرابری‌ها و تبعیض‌ها را پنهان کرده و عواقب اجتماعی منفی داشته باشد. در واقع، جمعیت‌شویی مشابه پوشاندن واقعیت است، یعنی مشکلاتی که حل نشده‌اند یا همچنان پابرجا هستند، به چشم نمی‌آیند. این فرایند از منظر مشارکت‌کنندگان، عدالت بین‌نسلی را به چالش می‌کشد و پایداری اجتماعی را ممکن است تضعیف کند.

تضعیف یادگیری نهادی و سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد

زمانی که موفقیت سیاست‌ها نه بر اساس نتایج واقعی، بلکه بر مبنای روایت‌های نمادین ارزیابی می‌شود، نظام سیاست‌گذاری از بازخوردهای واقعی محروم می‌ماند. این امر موجب می‌شود خطاها تکرار شوند و سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد جای خود را به سیاست‌گذاری مبتنی بر نمایش بدهد. یکی از مدیران ارشد اجرایی در این زمینه اظهار می‌کند: «وقتی همه چیز موفق گزارش می‌شود، دیگر نیازی به اصلاح احساس نمی‌شود» (مصاحبه ۴).

اثر می‌گذارد (جدول ۵). این پیامدها نتیجه مستقیم سازوکارهایی هستند که در عمل، فاصله میان نمایش سیاست و اصلاح واقعی را تعمیق می‌کنند.

پدیده جمعیت‌شویی، پیامدهای متعددی دارد که در کوتاه‌مدت و بلندمدت بروز می‌کند. این پدیده به مراتب فراتر از ناکامی سیاستی کوتاه‌مدت است. در سطح اجتماعی، تداوم این پدیده به فرسایش اعتماد عمومی نسبت به داده‌ها، نهادها و سیاست‌گذاران منجر می‌شود. مصاحبه‌شوندگان تأکید داشتند هنگامی که شکاف میان روایت‌های رسمی و تجربه زیسته مردم افزایش می‌یابد، سرمایه اجتماعی به‌طور تدریجی تضعیف می‌شود.

فرسایش اعتماد عمومی به سیاست‌ها و آمار جمعیتی

نخستین و فراگیرترین پیامد جمعیت‌شویی، کاهش اعتماد عمومی به سیاست‌های جمعیتی و داده‌های رسمی است. زمانی که شهروندان با شکاف مداوم میان وعده‌ها، روایت‌های رسمی و تجربه زیسته خود مواجه می‌شوند، آمار و سیاست‌ها به تدریج اعتبار خود را از دست می‌دهند. این بی‌اعتمادی نه تنها متوجه دولت، بلکه متوجه کل نظام تولید دانش جمعیتی می‌شود. یکی از مصاحبه‌شوندگان در این خصوص بیان می‌کند: «مردم دیگر به عددها واکنش نشان نمی‌دهند، چون بارها دیده‌اند که آمار عوض می‌شود ولی زندگی‌شان نه» (مصاحبه ۹). این وضعیت، امکان بسیج اجتماعی برای اجرای سیاست‌های واقعی و پرهزینه را به شدت تضعیف می‌کند.

تداوم سیاست‌های کم‌اثر و اتلاف منابع

دومین پیامد کلیدی، بازتولید چرخه سیاست‌های کم‌اثر و نمادین است. جمعیت‌شویی باعث می‌شود سیاست‌هایی که اثر واقعی اندکی دارند، به دلیل قابلیت گزارش‌دهی و دیده‌شدن، بارها تکرار شوند؛ در حالی که منابع مالی، انسانی و نهادی صرف اقداماتی می‌شود که تغییری پایدار در روندهای جمعیتی ایجاد نمی‌کنند. به گفته یکی از خبرگان سیاست‌گذاری: «ما سال‌هاست هزینه می‌کنیم، ولی شاخص‌ها تقریباً همان مسیر قبلی را می‌روند» (مصاحبه ۱۰).

اختصاص بودجه به طرح‌های نمایشی، از منابعی که می‌توانست صرف زیرساخت‌های پایدار شود، می‌کاهد. در نتیجه با استمرار مشکلات جمعیتی، هزینه‌های بلندمدت همچنان پرداخت می‌شوند. به گفته کارشناسان، نادیده گرفتن نیازهای واقعی جامعه به بهبود اقتصادی و

جدول ۵. پیامدهای چندسطحی جمعیت‌شویی

Table 5. Multilevel consequences of demographic washing

مضمون اصلی	مضامین برآمده از داده‌ها	نمونه‌هایی از گزاره‌های مصاحبه
پیامد اعتماد عمومی	کاهش اعتماد به آمار؛ بی‌اعتباری سیاست‌ها؛ بی‌تفاوتی اجتماعی؛ شکاف روایت رسمی و تجربه زیسته	«عدد‌ها دیگر کسی را قانع نمی‌کند» (مصاحبه ۹). «مردم یاد گرفته‌اند بین حرف و عمل فاصله بگذارند» (مصاحبه ۷).
پیامد سیاست‌گذاری	تداوم سیاست‌های کم‌اثر؛ ائتلاف منابع؛ اولویت‌گزارش بر نتیجه؛ تعویق اصلاحات ساختاری	«هزینه می‌کنیم ولی جهت تغییر نمی‌کند» (مصاحبه ۱۰). سیاست‌ها بیشتر برای گزارش هستند تا حل مسئله» (مصاحبه ۱۶).
پیامد اجتماعی-نسلی	انتقال بحران به نسل‌های آینده؛ تعمیق نابرابری؛ تضعیف عدالت بین‌نسلی	«امروز را نجات می‌دهیم به قیمت فردا» (مصاحبه ۱۳). «هزینه‌ها را جوان‌ها می‌دهند» (مصاحبه ۱۵).
پیامد نهادی-دانشی	تضعیف یادگیری نهادی؛ کاهش سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد؛ عادی‌سازی کنش‌های نمایشی	«وقتی همه‌چیز موفق است، چرا تغییر بدهیم؟» (مصاحبه ۴). «نمایش جای ارزیابی را گرفته» (مصاحبه ۶).

گستره ابزاری، جمعیت‌شویی را از یک اقدام نمادین مقطعی به یک الگوی نظام‌مند و چندلایه بدل می‌کند. سوم، به دلیل پیوند خاص داده‌های جمعیتی با روایت‌های بقا و تداوم نسلی، پیامدهای جمعیت‌شویی (به‌ویژه فرسایش اعتماد و انسداد یادگیری نهادی) به‌جای‌آنکه صرفاً یک رویداد پایانی باشند، به‌همان پیشایندهای نهادی که خود جمعیت‌شویی را تولید کرده‌اند بازمی‌گردند و آن را تقویت می‌کنند. این ویژگی چرخه‌ای و خودبازتولیدشونده، جمعیت‌شویی را از توصیف رایج سیاست نمادین به‌عنوان یک کنش مقطعی متمایز می‌سازد.

برهمن‌اساس، رابطه جمعیت‌شویی با سیاست نمادین را باید رابطه‌ای زیرمفهوم با مفهوم مادر دانست، نه مترادف. سیاست نمادین نظریه‌ای عام درباره همه حوزه‌های سیاست‌گذاری است، درحالی‌که جمعیت‌شویی ادعایی مشخص و آزمون‌پذیر مطرح می‌کند — هرچه نسبت طول تأخیر علی یک حوزه سیاستی به طول چرخه پاسخ‌گویی سیاسی آن حوزه بزرگ‌تر باشد، احتمال گرایش آن حوزه به کنش نمادین (واشینگ) بیشتر است. این پیش‌بینی، که فراتر از نظریه عام سیاست نمادین می‌رود، در حوزه‌های دیگر با تأخیر علی بلند (نظیر اصلاح نظام باننشستگی یا سیاست‌گذاری اقلیمی) نیز قابل آزمون است و مسیری برای پژوهش‌های تطبیقی آتی می‌گشاید.

درنهایت، مرز میان جمعیت‌شویی و دستکاری آماری را می‌توان بر اساس یک معیار عملیاتی روشن کرد: دستکاری آماری به جعل یا تحریف مستقیم خودِ عدد اطلاق می‌شود و معمولاً نقطه‌ای و قابل کشف با حسابرسی است؛ جمعیت‌شویی، در مقابل، بر داده‌های صحیح عمل می‌کند و از طریق گزینش، زمان‌بندی، حذف زمینه تبیینی یا قاب‌بندی گزینشی، نه از طریق جعل عدد، به‌کارگرفته می‌شود (جدول ۶).

درمجموع، یافته‌ها بیانگر آن است که پیامدهای جمعیت‌شویی صرفاً به ناکارآمدی یک سیاست خاص محدود نمی‌شود، بلکه می‌تواند به‌تدریج کیفیت حکمرانی جمعیتی، اعتماد عمومی و اثربخشی تصمیم‌گیری را نیز تحت‌تأثیر قرار دهد.

در انتها، لازم است این پرسش را صریحاً پاسخ داد که آیا جمعیت‌شویی واقعاً یک مفهوم جدید را توجیه می‌کند، یا صرفاً برچسبی تازه برای پدیده‌ای شناخته‌شده در ادبیات سیاست نمادین است. **صارتوری^۱ (۱۹۷۰)** در نقد کلاسیک خود از «کشیدگی مفهومی» هشدار می‌دهد که مفاهیم تازه باید نشان دهند دقیقاً چه چیزی را توضیح می‌دهند که مفاهیم موجود قادر به توضیح آن نیستند. **گرینگ^۲ (۱۹۹۹)** این الزام را در قالب معیار تمایزپذیری^۳ صورت‌بندی می‌کند: یک مفهوم خوب باید از مفاهیم مجاور، هم از نظر مصداقی و هم از نظر تبیینی، قابل تفکیک باشد. جمعیت‌شویی، به باور نویسندگان، این آزمون را از سه جهت پشت‌سر می‌گذارد.

نخست، جمعیت‌شویی از یک ناهم‌زمانی ساختاری و تضمین‌شده میان علیت جمعیتی و چرخه پاسخ‌گویی سیاسی نشئت می‌گیرد که شدت آن در بیشتر حوزه‌های دیگر سیاست نمادین (مانند سیاست جنایی یا بهداشت حاد) مشاهده نمی‌شود. پیامدهای یک مداخله جمعیتی بر نرخ باروری یا ساختاری جمعیتی در افق‌های زمانی طولانی آشکار می‌شوند؛ بازه‌ای که از عمر متوسط هر دولت یا مجلسی طولانی‌تر است. این تأخیر ساختاری، برخلاف بسیاری از حوزه‌های دیگر که در آنها بازخورد سیاست در بازه‌های کوتاه‌تر قابل مشاهده است، عملاً امکان پاسخ‌گویی واقعی را از میان می‌برد.

دوم، جمعیت‌شویی بر خلاف بیشتر مفاهیم «-شویی» موجود (مانند سبزشویی یا صورتی‌شویی که عمدتاً حول یک نوع ابزار، یعنی ادعاهای تبلیغاتی یا رسانه‌ای، متمرکزاند) به‌طور هم‌زمان از طریق چهار ابزار ناهمگون عمل می‌کند: داده، گفتمان، سیاست‌گذاری و فضا. این

¹ Sartori² Gerring³ Differentiation

جدول ۶. تمایز مفهومی جمعیت‌شویی با مفاهیم مشابه

Table 6. Conceptual distinctions between demographic washing and related concepts

مفهوم	کانون و موضوع تحلیل	سازوکار اصلی	هدف یا کارکرد اصلی	وجه تمایز با جمعیت‌شویی
سیاست‌گذاری نمادین	طراحی و اجرای سیاست‌های نمایشی	اقدامات نمادین، اعلام برنامه‌ها و وعده‌های سیاسی	کسب یا حفظ مشروعیت سیاسی، کاهش فشار افکار عمومی	تمرکز آن بر خود سیاست‌ها است؛ نه بر نحوه تولید، انتخاب و بازنمایی روایت‌ها و داده‌های جمعیتی.
دستکاری آماری	داده‌ها، شاخص‌ها، آمارها و اطلاعات کمی	جعل، حذف، تغییر یا تحریف داده‌ها و شاخص‌ها	گمراه‌سازی مخاطبان یا حمایت از یک تصمیم یا ادعا	تمرکز آن بر تحریف داده‌ها است؛ درحالی‌که جمعیت‌شویی حتی با داده‌های صحیح و معتبر نیز از طریق انتخاب گزینشی، قاب‌بندی و روایت‌سازی رخ می‌دهد.
سبزشویی	ادعاهای و عملکردهای زیست‌محیطی	افشای گزینشی اطلاعات، بزرگ‌نمایی یا تبلیغات سبز	کسب مشروعیت و اعتبار زیست‌محیطی، بهبود تصویر سازمان	محدود به حوزه محیط‌زیست است و به حکمرانی، سیاست‌ها و روایت‌های جمعیتی نمی‌پردازد.
جمعیت‌شویی	بازنمایی و استفاده از واقعیت‌های جمعیتی در فرآیند سیاست‌گذاری و ارتباطات عمومی	انتخاب گزینشی داده‌ها، برجسته‌سازی برخی شاخص‌ها، حذف زمینه‌های تبیینی، قاب‌بندی و روایت‌سازی هدفمند از واقعیت‌های جمعیتی	کسب یا حفظ مشروعیت، توجیه سیاست‌های جمعیتی، مدیریت ادراک عمومی و کاهش فشارهای سیاسی بدون اصلاحات ساختاری متناظر	جمعیت‌شویی نه صرفاً بر سیاست، نه صرفاً بر داده و نه صرفاً بر ارتباطات تمرکز دارد؛ بلکه تعامل میان داده‌های جمعیتی، روایت‌های سیاسی و مشروعیت حکمرانی را در قالب یک سازه مفهومی واحد تبیین می‌کند. حتی در صورت صحت کامل داده‌ها نیز ممکن است از طریق بازنمایی گزینشی و روایت‌سازی جهت‌دار رخ دهد.

براین‌اساس، جمعیت‌شویی نه به‌معنای جعل یا تحریف واقعیت‌های جمعیتی، بلکه به‌معنای استفاده راهبردی از بازنمایی گزینشی، قاب‌بندی تفسیری و روایت‌سازی هدفمند از واقعیت‌های جمعیتی به‌منظور کسب یا حفظ مشروعیت حکمرانی، بدون انجام اصلاحات ساختاری متناظر، تعریف می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

تحلیل مصاحبه‌ها نشان داد که خبرگان، جمعیت‌شویی را با مجموعه‌ای از شرایط ساختاری، نهادی و شناختی مرتبط می‌دانند. در روایت آنان، فشارهای مالی و سیاسی، ضعف شفافیت و پاسخ‌گویی و برخی عوامل شناختی می‌توانند زمینه بروز این پدیده را فراهم کنند. مشارکت‌کنندگان همچنین پیامدهایی مانند کاهش اعتماد عمومی، ضعف یادگیری سیاستی و تشدید برخی نابرابری‌ها را با این الگوها مرتبط دانستند. این یافته‌ها مبنایی برای صورت‌بندی چارچوب مفهومی پژوهش فراهم می‌کنند، اما بیانگر روابط علی اثبات‌شده نیستند.

هدف اصلی این پژوهش، مفهوم‌پردازی جمعیت‌شویی و روشن ساختن ابعاد و مرزهای آن در حوزه سیاست‌گذاری جمعیتی بود. در روایت مصاحبه‌شوندگان، برخی سیاست‌ها و اقدامات جمعیتی بیشتر با مداخلات کوتاه‌مدت، نمادین یا گفتمانی توصیف شدند تا اصلاحات ساختاری. از دید آنان، چنین اقداماتی می‌توانند علاوه‌بر کارکرد سیاستی، در شکل‌دهی به ادراک عمومی از پاسخ‌گویی نهادها نیز نقش داشته باشند. این یافته‌ها با ادبیات سیاست نمادین هم‌راستا است که نشان می‌دهد در شرایط عدم قطعیت بالا، هزینه‌های سیاسی اصلاحات عمیق و محدودیت منابع، دولت‌ها تمایل دارند به سیاست‌هایی روی آورند که پیام‌کنش ارسال می‌کنند، بدون آنکه الزاماً به تغییرات پایدار منجر شوند. اگرچه جمعیت‌شویی با سیاست‌گذاری نمادین هم‌پوشانی‌هایی دارد، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که دامنه آن

بر اساس جدول مقایسه‌ای فوق، آنچه که مفهوم جمعیت‌شویی را از مفاهیم موجود متمایز می‌سازد، صرفاً معرفی یک اصطلاح جدید نیست، بلکه تبیین نوع خاصی از کنش حکمرانی است که تاکنون در ادبیات جمعیت‌شناسی و سیاست‌گذاری عمومی فاقد چارچوب مفهومی مستقل بوده است. مفاهیمی مانند سیاست‌گذاری نمادین، دستکاری آماری، مدیریت برداشت و حتی سبزشویی هر یک بخشی از این پدیده را توضیح می‌دهند، اما هیچ‌یک قادر نیستند تعامل هم‌زمان میان داده‌های جمعیتی، روایت‌های سیاسی و فرآیند مشروعیت‌بخشی حکمرانی را به‌صورت یکپارچه تبیین کنند. سیاست‌گذاری نمادین عمده‌تاً بر اقدامات و برنامه‌های نمایشی دولت‌ها تمرکز دارد؛ دستکاری آماری، تحریف یا جعل داده‌ها را موضوع تحلیل قرار می‌دهد؛ مدیریت برداشت، راهبردهای کلی مدیریت تصویر سازمانی را توضیح می‌دهد و سبزشویی نیز به حوزه ادعاهای زیست‌محیطی محدود است. در مقابل، جمعیت‌شویی وضعیتی را توضیح می‌دهد که در آن داده‌ها ممکن است کاملاً صحیح و سیاست‌ها نیز ظاهراً معتبر باشند، اما از طریق انتخاب گزینشی شاخص‌ها، حذف زمینه‌های تبیینی، برجسته‌سازی برخی واقعیت‌ها و روایت‌سازی هدفمند، تصویری مطلوب، ساده‌سازی‌شده یا مشروعیت‌بخش از وضعیت جمعیتی و عملکرد سیاستی ایجاد می‌شود که الزاماً بازتاب‌دهنده واقعیت‌های ساختاری نیست. بنابراین، قدرت تبیینی این مفهوم در آشکار ساختن شکاف میان واقعیت جمعیتی و بازنمایی رسمی واقعیت جمعیتی و تبیین سازوکارهای نهادی و ارتباطی ایجادکننده این شکاف نهفته است؛ شکافی که مفاهیم موجود یا اساساً به آن نمی‌پردازند یا تنها بخشی از آن را توضیح می‌دهند. ازاین‌منظر، جمعیت‌شویی یک سازه مفهومی مستقل برای تحلیل فرآیندهای مشروعیت‌سازی در حکمرانی جمعیتی است و می‌تواند مبنای توسعه پژوهش‌های تجربی و مقایسه‌ای در حوزه سیاست‌های جمعیتی، ارتباطات حکمرانی و مطالعات جمعیت‌شناسی قرار گیرد.

سازوکارها، گزینش و قاب‌بندی داده‌ها است. در این فرآیند، شاخص‌ها و آمارهایی برجسته می‌شوند که روایت بحران را تقویت می‌کنند، درحالی‌که داده‌های مربوط به عوامل ساختاری مانند اشتغال، مسکن یا نابرابری‌های جنسیتی کمتر در مرکز توجه قرار می‌گیرند. سازوکار دوم، جایگزینی سیاست با برنامه است؛ بدین معنا که مجموعه‌ای از طرح‌ها، بسته‌ها یا مشوق‌های مقطعی به‌عنوان سیاست جمعیتی معرفی می‌شوند، بدون آنکه در یک چارچوب منسجم و ارزیابی‌پذیر قرار گیرند. این امر باعث می‌شود سیاست جمعیتی به‌جای آنکه یک راهبرد کلان باشد، به فهرستی از اقدامات پراکنده تقلیل یابد. سومین سازوکار، غلبه منطق ارتباطی بر منطق اثربخشی است؛ به‌طوری‌که موفقیت سیاست‌ها بیشتر بر اساس میزان دیده‌شدن، پوشش رسانه‌ای یا هم‌خوانی با گفتمان رسمی سنجیده می‌شود تا نتایج واقعی آنها در تغییر رفتارهای باروری. درمجموع، یافته‌ها نشان می‌دهند که این سازوکارها به‌صورت مستقل عمل نمی‌کنند، بلکه در یک رابطه تقویت‌کننده متقابل قرار دارند؛ به‌گونه‌ای که قاب‌بندی گزینشی داده‌ها، اثربخشی روایت‌های سیاستی را افزایش می‌دهد و اقدامات نمادین نیز به بازتولید همان روایت‌ها مشروعیت می‌بخشد. براین‌اساس، یافته‌های کیفی نشان می‌دهند که این سازوکارها در ادراک خبرگان به‌صورت جدا از یکدیگر عمل نمی‌کنند و ممکن است اثر یکدیگر را تقویت کنند.

مشارکت‌کنندگان پیامدهای جمعیت‌شویی را محدود به ناکارآمدی سیاستی نمی‌دانستند. در روایت آنان، کاهش اعتماد عمومی یکی از پیامدهای محتمل این پدیده بود. برخی خبرگان همچنین به تضعیف یادگیری سیاستی و تکرار سیاست‌های کم‌اثر اشاره کردند. به حاشیه رفتن مسائل ساختاری مانند ناامنی اقتصادی، بحران مسکن و نابرابری‌های جنسیتی نیز از دیگر پیامدهای مورد اشاره بود. این روابط در پژوهش حاضر بر اساس ادراک و تجربه خبرگان شناسایی شده‌اند و نباید به‌عنوان روابط علی اثبات‌شده تفسیر شوند. آزمون این پیامدها به مطالعات کمی و داده‌های مستقل نیاز دارد.

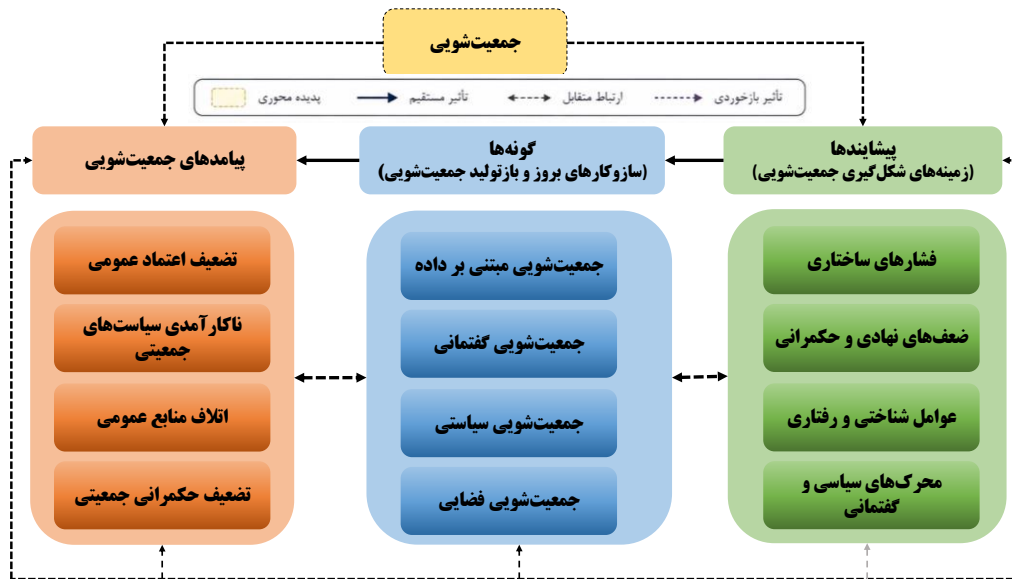
به‌منظور ارائه تصویری یکپارچه از ساختار مفهومی یافته‌های پژوهش، ارتباط میان مضامین اصلی و زیرمضامین استخراج‌شده در شکل ۱ زیر ترسیم شده است. این نقشه مفهومی نشان می‌دهد که چگونه تحلیل مصاحبه‌های خبرگان به شناسایی سه مضمون اصلی و مجموعه‌ای از زیرمضامین مرتبط منجر شده است و چارچوب کلی تفسیر یافته‌های پژوهش را شکل می‌دهد.

فراتر از سیاست نمادین است؛ زیرا علاوه بر اقدامات نمادین، بازنمایی گزینشی داده‌های جمعیتی، روایت‌سازی سیاستی و مدیریت ادراک عمومی را نیز به‌عنوان اجزای مکمل دربرمی‌گیرد.

روایت‌های مصاحبه‌شوندگان با ویژگی‌های متمایزکننده جمعیت‌شویی که در این پژوهش صورت‌بندی شده‌اند، هم‌خوانی دارند. ناهم‌زمانی ساختاری میان علّیت جمعیتی و چرخه پاسخ‌گویی سیاسی را می‌توان مستقیماً در سخن یکی از مصاحبه‌شوندگان دید: «مسئله جمعیت مثل یک بحران یک‌شبه نیست؛ سال‌ها طول می‌کشد شکل بگیرد، اما از ما انتظار دارند با یک سیاست فوری آمار را برگردانیم» (مصاحبه ۷)؛ و در توصیف دقیق‌تر یک شرکت‌کننده با تجربه اجرایی که علت این کوتاهی‌نگری را به‌روشنی بیان می‌کند: «سیاست‌گذار نسل بعدی را نمی‌بیند، فشار امروز رسانه و مجلس را می‌بیند. پس به‌جای سرمایه‌گذاری روی آموزش و اشتغال جوانان که نتیجه‌اش را ۱۰ سال بعد می‌بینی، همان اعلام آمارهای دستکاری‌شده یا وعده‌های حمایتی نمایشی را انتخاب می‌کند» (مصاحبه ۴). ویژگی سوم، یعنی چرخه خودبازتولیدشونده جمعیت‌شویی، در سخن یکی از مدیران ارشد اجرایی به‌طور مستقیم بازتاب یافته است: «وقتی همه چیز موفق گزارش می‌شود، دیگر نیازی به اصلاح احساس نمی‌شود» (مصاحبه ۴)، گزاره‌ای که دقیقاً نشان می‌دهد چگونه انسداد یادگیری نهادی (پیامد) به تضعیف همان ظرفیت نظارتی (پیشایند نهادی) بازمی‌گردد و چرخه را تکمیل می‌کند.

سرانجام، مرز میان جمعیت‌شویی و دستکاری آماری در گفته‌ی یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان به‌روشنی قابل مشاهده است: «گاهی فقط با عوض کردن مبنای مقایسه، یک روند نزولی تبدیل به خبر موفقیت می‌شود» (مصاحبه ۸). در واقع در این مورد، عدد گزارش‌شده نادرست نیست؛ صرفاً مبنای مقایسه آن به‌گونه‌ای گزینشی انتخاب شده است، که دقیقاً مصداق عملیاتی تمایز ارائه شده در جدول ۶ است. این روایت‌ها با این برداشت سازگارند که جمعیت‌شویی می‌تواند با تعامل میان چرخه‌های زمانی متفاوت سیاست‌گذاری، محدودیت‌های نهادی و منطق پاسخ‌گویی کوتاه‌مدت مرتبط باشد. این شواهد از صورت‌بندی اولیه مفهوم پشتیبانی می‌کنند، اما برای آزمون تجربی آن کافی نیستند. بررسی دقیق‌تر این روابط به داده‌های مستقل و چندمنبعی نیاز دارد.

در روایت مشارکت‌کنندگان، چند سازوکار با شکل‌گیری و تداوم جمعیت‌شویی مرتبط دانسته شد. یکی از مهم‌ترین این



شکل ۱. نقشه مفهومی مضامین استخراج‌شده از تحلیل مصاحبه‌های خبرگان

Figure 1. Conceptual map of themes derived from the analysis of expert interviews

از آنجا که پژوهش حاضر ماهیتی اکتشافی و مفهوم‌پردازانه دارد، اعتبارسنجی و توسعه چارچوب پیشنهادی مستلزم انجام پژوهش‌های تکمیلی در زمینه‌های زیر است. این پژوهش با معرفی مفهوم پدیده جمعیت‌شویی تلاش کرد شکاف میان مطالعات جمعیت‌شناسی و نظریه‌های سیاست‌گذاری نمادین را پر کند. نتایج نشان می‌دهد که بدون توجه به سازوکارهای گفت‌وگویی و نهادی سیاست‌گذاری، تحلیل سیاست‌های جمعیتی ناقص خواهد بود. از منظر سیاستی، یافته‌ها بر ضرورت گذار از اقدامات نمایشی به اصلاحات ساختاری تأکید دارند. این امر مستلزم تقویت سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد، شفافیت داده‌ای و هم‌راستاسازی سیاست‌های جمعیتی با سیاست‌های بازار کار، رفاه و برابری جنسیتی است. تنها در چنین شرایطی می‌توان از چرخه جمعیت‌شویی فاصله گرفت و به سیاست‌های جمعیتی پایدار و مؤثر دست یافت.

- مطالعات تطبیقی و بین‌کشوری: انجام پژوهش‌های مقایسه‌ای بین کشورهایی با بحران‌های جمعیتی مشابه اما نظام‌های حکمرانی متفاوت، می‌تواند نقش دقیق‌تر متغیرهای نهادی و سیاسی را در شکل‌گیری، تشدید یا تضعیف الگوهای جمعیت‌شویی مشخص کند.
- پژوهش‌های کمی و پیمایشی: طراحی پیمایش‌های ملی برای سنجش کمی میزان وقوع، اشکال مختلف و پیامدهای جمعیت‌شویی از دیدگاه نخبگان، کارشناسان و عموم مردم می‌تواند تصویر جامع‌تری ارائه دهد و پایه‌ای برای رصد تغییرات این پدیده در طول زمان فراهم کند.
- مطالعات موردی عمیق: انجام مطالعات موردی تاریخی یا روندی بر روی یک سیاست جمعیتی مشخص (مانند یک قانون حمایت از

همان‌گونه که در شکل ۱ مشاهده می‌شود، یافته‌های پژوهش در سه مضمون اصلی سازمان یافته‌اند. مضمون نخست، شرایط و زمینه‌هایی را دربرمی‌گیرد که مشارکت‌کنندگان آنها را با شکل‌گیری جمعیت‌شویی مرتبط می‌دانستند. مضمون دوم، شیوه‌ها و الگوهای بروز این پدیده را در عرصه سیاست‌گذاری و بازنمایی داده‌های جمعیتی توصیف می‌کند. مضمون سوم نیز پیامدهایی را دربرمی‌گیرد که خبرگان آنها را با جمعیت‌شویی مرتبط دانسته‌اند. این سه مضمون در کنار یکدیگر، تصویری جامع از ابعاد مختلف پدیده مورد مطالعه ارائه می‌کنند و مبنای سازمان‌دهی ادامه یافته‌های پژوهش هستند.

باوجود تلاش برای ارائه تحلیلی نظام‌مند از پدیده جمعیت‌شویی، این پژوهش با رویکرد کیفی و مصاحبه با خبرگان به دنبال مفهوم‌پردازی اولیه جمعیت‌شویی و شناسایی ابعاد آن بوده است. اگرچه این رویکرد امکان دستیابی به درکی عمیق و زمینه‌ای را فراهم می‌سازد، اما یافته‌های آن به دلیل حجم نمونه محدود و مبتنی بر انتخاب هدفمند، فاقد قابلیت تعمیم آماری به تمامی بافت‌های حکمرانی جمعیتی است. از آنجا که داده‌های پژوهش بر مصاحبه با خبرگان استوار است، این مطالعه نمی‌تواند قصد واقعی کنش‌گران، میزان شیوع جمعیت‌شویی یا آثار علی آن را به‌طور مستقل اثبات کند. بررسی این موضوعات به ترکیب مصاحبه‌ها با اسناد سیاستی، داده‌های جمعیتی، تحلیل محتوا و سایر منابع مستقل نیاز دارد. همچنین دریافت دیدگاه مستقیم شهروندان و گروه‌های هدف سیاست‌های جمعیتی (مانند جوانان، خانواده‌ها، سالمندان) می‌توانست ابعاد دیگری از ادراک عمومی و پیامدهای اجتماعی پدیده جمعیت‌شویی را روشن کند.

جمعیت ایران (خلاصه سیاستی). فصلنامه یافته، ۲۵(۴): ۱۷-۲۶.
<https://doi.org/10.32592/Yafteh.2024.25.4.17>

چاوشی، مریم؛ یزدانی‌زازرانی، محمدرضا؛ گودرزی، مهناز (۱۴۰۴). ارزیابی کارایی سیاست‌های جمعیتی و تنظیم خانواده در ایران (۱۳۶۸-۱۳۹۱). فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، ۱۱(۳): ۸۲-۹۶.

<https://doi.org/10.22059/jppolicy.2025.103597>

حاجی‌باباعلی، رضا؛ هوشمندیار، نادر؛ عباسی کلیمانی، عاطفه؛ طاهری، ابوالقاسم (۱۳۹۹). مبانی نظری تحولات سیاست‌گذاری جمعیت در ایران بعد از انقلاب. فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، ۶(۴): ۷۷-۹۶. 20.1001.1.25883674.1399.6.4.4.9

دانائی‌فرد، حسن؛ صمدنیا، بهرام؛ ترابی، فاطمه؛ کاظمی، سیدحسن؛ صادقی، رسول مروتی، حسین (۱۴۰۱). مطالعه تغییر سیاست جمعیت در ایران: کاربست چارچوب ائتلاف مدافع. دوفصلنامه مطالعات جمعیتی، ۸(۱): ۳۱۷-۳۴۷.

10.22034/jips.2024.202091

شجاعی، جواد (۱۴۰۲). چالش‌های جمعیتی ایران. راهبردها و راهکارها، ۸(۱): ۲۸۷-۳۱۶. 10.22034/jips.2024.399902.1200

عباسی‌شوازی، محمدجلال و اجاق، سیده زهرا (۱۳۹۸). گفتمان‌های جمعیتی در ایران: سیاست و بازتولید رسانه‌ای. فصلنامه مجلس و راهبرد، ۲۶(۹۷): ۱۳۷-۱۶۴.

<https://sid.ir/paper/224937/fa>

عرب‌زاده، امیرحسین؛ شریفی، منصور؛ کریمیان، حبیب‌اله (۱۴۰۴). آسیب‌شناسی نظام سیاست‌گذاری و تقیینی مرتبط با مقوله جمعیت در جمهوری اسلامی ایران. دو فصلنامه مطالعات جمعیتی ایران، ۱۹(۱): ۱۲۵-۱۳۷.

10.22034/jips.2025.396267.1198

غمامی، سیدمحمد مهدی و عزیزی، حسین (۱۳۹۳). بایسته‌های تغییر سیاست‌های تقیینی جمعیتی جمهوری اسلامی ایران. مطالعات راهبردی زنان، ۱۷(۶۶): ۱۱۷-۱۵۶. <https://sid.ir/paper/94033/fa>

کلاته‌ساداتی، احمدعلی؛ ماندگاری، ملیحه؛ فلک‌الدین، زهرا؛ شیری محمدآباد، حمیده؛ کلاترتی، فروزنده (۱۴۰۳). واکاوی دیدگاه نخبگان در زمینه سیاست‌گذاری‌های جمعیتی در شهر یزد: یک مطالعه کیفی. فصلنامه طلوع بهداشت، ۲۳(۲): ۱۰۰-۱۱۸.

Barigazzi, A., Gallo, G., Köppe, S. (2026). the biased reaction to changes in family-related public expenditure: how generosity and universalism relate to fertility. *Population and Development Review*, 52(1): 35-69. <https://doi.org/10.1111/padr.70034>. Wiley Online Library

Barrett, D., & Tsui, A.O. (1999). Policy as symbolic statement: international response to national population policies. *Social Forces*, 78(1): 213-233. <https://doi.org/10.1093/sf/78.1.213>

Blackmer, C.E. (2019). Pinkwashing. *Israel Studies*, 24(2): 171-181. <https://doi.org/10.2979/israelstudies.24.2.14>

Boussaguet, L., & Faucher, F. (2024). Symbolic policy. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009290975>

Braun, V. & Clarke, V. (2021). Thematic analysis: a practical guide. Sage, London.

Braun, V., & Clarke, V. (2024). Supporting best practice in reflexive thematic analysis reporting in *palliative medicine*: a review of published research and introduction to the reflexive thematic analysis reporting guidelines (rtarg). *Palliative Medicine*, 38(6): 608-616. <https://doi.org/10.1177/02692163241234800>

De Vivo, P. (2013). Symbolic policies and citizenship: the case of naples. *Urbanities*, 3(1): 22-41.

Dias, F., & Chance, J. (2025). The real consequences of symbolic social policies: the public charge rule and benefits use among noncitizen

خانواده یا برنامه مهاجرتی) از مرحله طراحی تا ارزیابی، می‌تواند سازوکارهای عینی و ملموس جمعیت‌شویی را در عمل و در تعامل با ذی‌نفعان مختلف آشکار سازد.

- تحلیل گفتمان و محتوای نظام‌مند: تحلیل گفتمان اسناد سیاستی، گزارش‌های عملکردی و پوشش رسانه‌ای مسائل جمعیتی با استفاده از روش‌های نظام‌مند، می‌تواند شواهد مستند و عینی‌تری از مصادیق جمعیت‌شویی گفتمانی و رسانه‌ای ارائه کند.
- طراحی چارچوب‌های ارزیابی و شاخص‌گذاری: توسعه چارچوب‌ها و شاخص‌های عملیاتی برای سنجش درجه «جمعیت‌شویی» در سیاست‌ها، برنامه‌ها و گزارش‌های رسمی، می‌تواند به نهادهای نظارتی، رسانه‌ها و جامعه مدنی برای شناسایی و نقد نظام‌مند این پدیده کمک کند.

غلبه بر این محدودیت‌ها و پیگیری پیشنهادهای پژوهشی فوق، نه تنها به تکمیل و تقویت ادبیات نوظهور جمعیت‌شویی کمک خواهد کرد، بلکه ابزارهای تحلیلی و عملیاتی ارزشمندی برای حرکت به سمت حکمرانی شفاف‌تر، پاسخگوتر و اثربخش‌تر در حوزه سیاست‌گذاری جمعیتی فراهم خواهد آورد.

از منظر نظری، پژوهش حاضر سه دستاورد برای ادبیات سیاست‌گذاری جمعیتی ارائه می‌کند. نخست، مفهوم جمعیت‌شویی را به عنوان صورت‌بندی مفهومی متمایز از سیاست‌گذاری نمادین و دستکاری آماری صورت‌بندی می‌کند. دوم، با تلفیق دیدگاه‌های حکمرانی، نهادگرایی و علوم شناختی، مدلی چندسطحی برای تبیین پیشایندها، سازوکارها و پیامدهای این پدیده ارائه می‌دهد. سوم، نشان می‌دهد که جمعیت‌شویی صرفاً نتیجه ضعف سیاست‌گذاری نیست، بلکه حاصل تعامل میان محدودیت‌های ساختاری، ترتیبات نهادی و سازوکارهای شناختی است. این چارچوب می‌تواند مبنایی برای توسعه مطالعات نظری و آزمون‌های تجربی در حوزه حکمرانی جمعیتی و سیاست‌گذاری عمومی باشد.

سیاس‌گذاری

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از سردبیر ارجمند و داوران گرانقدر که با دقت نظر و ارائه نقدهای تخصصی و پیشنهادهای ارزشمند و سازنده خود، نقش بسزایی در ارتقای کیفیت علمی، غنای مفهومی و انسجام روش‌شناختی این مقاله ایفا نمودند، صمیمانه قدردانی و تشکر نمایند.

منابع

برومیده، علی‌اکبر؛ عباسیان، عزت‌اله؛ انصاری، منوچهر (۱۴۰۴). سبز فریبده: تحلیل درک و مواجهه مصرف‌کنندگان با پدیده سبزنمایی. نشریه مدیریت بازرگانی (پذیرفته شده برای چاپ).

بهزادی‌فر، میثم؛ شهابی، سعید؛ بختیاری، احد؛ آذری، صمد؛ بهزادی‌فر، مسعود (۱۴۰۲). به‌سوی آینده‌ای پرجمعیت: راهکارها و چشم‌اندازهای سیاست‌گذاری در حوزه

- 199–207. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2023.12.002>
- Mennicken, A., & Espeland, W.N. (2019). What's new with numbers? sociological approaches to the study of quantification. *Annual Review of Sociology*, 45: 223–245. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073117-041343>
- Sartori, G. (1970). Concept misformation in comparative politics. *American Political Science Review*, 64(4):1033–1053. DOI: <https://doi.org/10.2307/1958356>
- Schultz, M.D., Conti, L.G., Seele, P. (2025). Digital ethicswashing: a systematic review and a process-perception-outcome framework. *AI and Ethics*, 5: 805–818. <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00430-9>
- Schultz, S. (2019). Demographic futurity: how statistical assumption politics shape immigration policy rationales in germany. *Environment and Planning D: Society and Space*, 37(4): 644–662. <https://doi.org/10.1177/0263775818772580> .
- Sciubba, J.D., Teitelbaum, M.S., Winter, J. (2025). Toxic demography: ideology and the politics of population. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197745038.001.0001>
- Swartz, D.L. (2022). Symbolic power, politics, and intellectuals: the political sociology of pierre bourdieu. University of Chicago Press.
- Tan, J., Cui, Q., Uchikoshi, F. (2026). The increasing importance of changes in nuptiality: policy mismatch and fertility decline in low-fertility asian societies. *Chinese Sociological Review*, 58(4): 345–375. <https://doi.org/10.1080/21620555.2025.2480296>. Taylor & Francis Online
- Venturelli, V., Pedrazzoli, A., Pennetta, D., Gualandri, E. (2024). Pinkwashing in the banking industry: the relevance of board characteristics. *Research in International Business and Finance*, 67: 102111. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2023.102111>
- Wagner, B. (2019). Ethics as an escape from regulation: from ethics-washing to ethics-shopping. *Cogitas Ergo Sum*, 10: 84–89. <https://doi.org/10.1515/9789048550180-016>
- immigrants. *International Migration Review*, 59(4): 2095–2122. <https://doi.org/10.1177/01979183241228208>
- Edelman, M. (2013). Politics as symbolic action: mass arousal and quiescence. Elsevier.
- Esmaeili, N., & Abbasi-Shavazi, M.J. (2024). Impact of family policies and economic situation on low fertility in tehran, iran: a multi-agent-based modeling. *Demographic Research*, 51: 107–154. <https://doi.org/10.4054/DEMRES.2024.51.5>
- Gauthier, A.H., & Gietel-Basten, S. (2025). Family policies in low fertility countries: evidence and reflections. *Population and Development Review*, 51(1): 125–161. <https://doi.org/10.1111/padr.12691>
- Gerring, J. (1999). What makes a concept good? a criterial framework for understanding concept formation in the social sciences. *Polity*, 31(3): 357–393. <https://doi.org/10.2307/3235246>
- Gietel-Basten, S., & Pardo, I. (2026). Beyond lowest-low fertility: why post-transitional populations follow divergent paths. *Population and Development Review*, 52(1): 9–34. <https://doi.org/10.1111/padr.70052>.
- Gietel-Basten, S., Marois, G., Torabi, F., Kabiri, K. (2024). Reframing policy responses to population aging in iran. *Genus*, 80: 8. <https://doi.org/10.1186/s41118-023-00210-z>
- Goldstone, J.A., & May, J.F. (2023). How 21st century population issues and policies differ from those of the 20th century. *World*, 4(3): 467–476. <https://doi.org/10.3390/world4030029>
- Greenhalgh, S. (2018). Making demography astonishing: lessons in the politics of population science. *Demography*, 55(2): 721–731. <https://doi.org/10.1007/s13524-018-0660-0 PubMed>
- Greenhalgh, S. (2020). The social life of numbers: how data shape population policy. *Population and Development Review*, 46(4): 749–772.
- Hosseini-Chavoshi, M., McDonald, P., Abbasi-Shavazi, M.J. (2026). Explaining recent fertility trends in iran: the predominance of marriage and the economy. *Asian Population Studies*, 22(1): 30–48. <https://doi.org/10.1080/17441730.2024.2437354>. Taylor & Francis Online
- Kranke, M., & Yarrow, D. (2024). Constructing national policy space: demographic forecasting, macroeconomic ‘gaps’ and technocratic governance. *The British Journal of Politics and International Relations*, 26(3): 668–693. <https://doi.org/10.1177/13691481231191914 Sage Journals>
- Lawson, B., & Lovatt, M. (2021). Towards a rhetorical understanding of statistics in politics: quantifying the national health service ‘winter crisis’. *European Journal of Communication*, 36(2): 110–124. <https://doi.org/10.1177/0267323120966842>. Sage Journals
- Liu, J., & Liu, C. (2025). The politics of governance by quantification infrastructure. *Critical Sociology*, 51(6): 1241–1245. <https://doi.org/10.1177/08969205241298291>
- Lublóy, Á., Keresztúri, J.L., Berlinger, E. (2025). Quantifying firm-level greenwashing: a systematic literature review. *Journal of Environmental Management*, 373: 123399. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2024.123399>
- Martin, U.M., Thapa, U., Aguinis, H. (2024). Punishing the good? how to minimize an unfair csr-washing label. *Business Horizons*, 67(2):